

1923 prometent la modificació del règim de la propietat immoble³⁰. Els dirigents rabassaires pogueren sentir de paraula aquelles promeses quan a finals de febrer de 1923 viatjaren a Madrid per entrevistar-se amb el cap de govern García Prieto i amb els ministres Chapaprieta, Romanones, Pedregal i Alba, que ocupaven respectivament les carteres de Treball, Gràcia i Justícia, Hisenda i Estat, respectivament. Segons *La Terra*, a través d'aquestes entrevistes el govern oferí "la seguretat plena i alguns ministres van dir fins la paraula d'honor de presentar al Congrés pròxim un projecte de llei per a remeiar la situació dels rabassaires, aparcers i demés cultivadors de la terra"³¹. Alba va indicar a la comissió rabassaire traslladada a Madrid que si el ministre de Gràcia i Justícia no presentava cap projecte "el presentaria el seu amic Chapaprieta, ministre de Treball"³².

Però tot aquell optimisme que desprenia *La Terra* i la Unió no tenia prou present els entrebancs que era capaç de posar el règim de la Restauració i els sectors socials més privilegiats que li donaven suport per dificultar l'aprovació d'una llei que intentés limitar, ni que fos mínimament i localitzadament, els drets de la propietat rural. Ja es veurà prou durant la Segona República els entrebancs que obstaculitzaren enormement l'aplicació de la reforma agrària aprovada el setembre de 1932. Per tant, el 1923, tot i la voluntat democratitzadora d'aquell govern liberal-reformista, era certament difícil que es pogués tirar endavant una reforma com l'agrària, i més, segons el programa de la Unió de 1923 o del mateix ministre d'Estat Santiago Alba. La dimissió a l'abril d'aquell any de l'únic ministre del Partit Reformista, Pedregal, a causa de la impossibilitat de dur a terme la reforma de l'article 11 de la Constitució que havia d'acceptar la llibertat de cultes demostra també les dificultats i traves amb què es podia trobar qualsevol reforma política, social o econòmica en el marc d'aquell règim³³. Una d'aquestes traves havia de ser la mobilització dels propietaris catalans, encapçalats per l'IACSI, a partir del gener de 1923 disposats a "combatir a sangre y fuego" -segons paraules del mateix president d'aquesta entitat Carles de Fortuny- per la defensa dels drets dels propietaris i en contra

³⁰ *La Terra*, 15-1-1923:1.

³¹ *La Terra*, 15-3-1923:2. La comissió de rabassaires sortí cap a Madrid el dia 20 de febrer i estava formada per Lluís Companys, Font Marió, Joan Bonastre, Josep Raventós, Remigi Pafiella, Casajoana -de Palau-solità-, Eusebi Daniel, Enric Esplugas, Francesc Riera i Josep Ricard. Acompanyaven a la comissió Josep Companys, germà de Lluís, i un germà de Joan Bonastre.

³² *La Terra*, 15-3-1923:2.

³³ Aquesta reforma havia estat assenyalada pel Partit Reformista abans d'acceptar formar part del govern com la més urgent a aprovar i de caràcter irrenunciable. Així li indicà Melquíades Álvarez al mateix monarca Alfons XIII en l'entrevista que tingueren poc abans de formar-se el govern de concentració (SUÁREZ CORTINA, Manuel: *El reformismo en España...*:267).

del programa rabassaire defensat per la Unió³⁴.

D'entrada, però, el nou govern volgué demostrar ben aviat que estava disposat a enfrontar-se -legislativament parlant- amb la qüestió rabassaire. El suggeriment que havia fet l'Institut de Reformes Socials el juliol del 1922 -després de la informació oberta sobre els contractes de rabassa morta de la qual ja s'ha parlat més amunt-, en el sentit que calia elaborar un projecte legislatiu per resoldre el problema rabassaire al Penedès, fou recollit immediatament pel govern García Prieto en començar el seu nou mandat el 7 de desembre del mateix any 1922³⁵. El 19 de desembre, o sigui, només dotze dies després d'haver començat a exercir com a ministre de Treball, Joaquín Chapapietra i Torregrosa acceptà l'ofertament de l'IRS i disposà -a través d'una reial ordre- que aquest mateix Institut estudiés un "anteproyecto de Ley que determine los preceptos que hayan de regular los contratos y relaciones jurídicas que se deriven de la rabassa morta"³⁶. Per a tal fi començà a demanar informes a institucions i entitats afectades i coneixedores de la problemàtica. Tant la Unió com l'IACSI foren algunes d'aquestes entitats³⁷.

Però els dirigents de la Unió es prengueren molt fredament l'ordre del ministre de Treball. *La Terra* expressà la indiferència rabassaire amb aquestes paraules: "Agraïm la bona voluntat [del ministre de Treball] però creiem que això [de resoldre el problema social-agrari] correspon al ministeri de Gràcia i Justícia que és d'on ha sortit el Codi Civil"³⁸. Els dirigents rabassaires estaven convençuts que les reformes que ells demanaven només podien ser acceptades si es modificava els apartats dedicats a la propietat rústica i als contractes de conreu del Codi Civil. I ells creien que aquesta modificació només la podia ordenar el ministeri de Gràcia i Justícia i no el de Treball. Per altra banda, el programa que havia aprovat la Unió el gener de 1923 no es limitava

³⁴ Carlos de FORTUNY: "Agitación agraria" a *RIACSI*, febrer de 1923:19.

³⁵ Fou el diputat reformista Josep Zulueta, amb molt bones relacions dins el nou govern, qui s'entrevistà amb el ministre de Treball Chapapietra pocs dies després d'assumir aquest el càrrec per demanar-li que tingués en compte el suggeriment de l'IRS que quedà redactat en les conclusions firmades el 28 de juliol 1922 sobre la informació sobre la "rabassa morta" (*El Panadés Republicano* (Vilafranca),10-2-1923), i aquest li prometé un projecte de llei sobre aquest contracte (*La Terra*, 15-12-22:3).

³⁶ INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*,1923:78.

³⁷ L'IACSI rebé l'ofertament de presentar un informe el 5 de gener de 1923 i la Unió el 26 del mateix mes (*RIACSI*, agost 1923:149; *El Diluvio*, 27-1-1923:11 i *La Terra*, 15-2-1923:9).

³⁸ *La Terra*, 30-1-1923:5.

a parlar dels contractes de rabassa morta -tal com feia l'ordre de Chapaprieta-, sinó que pretenia convertir en emfiteusis tots els contractes de conreu de vinya i altres arbustos i arbres.

El problema era que si hi havia algun membre del govern reticent a tota aspiració rabassaire era precisament el ministre de Gràcia i Justícia, el comte de Romanones. En aquell moment aquest tenia molt bones relacions amb la Lliga Regionalista i era aquest partit el qui amb més claredat s'oposava -tal com s'esdevindrà durant la II República- des de Catalunya i també des de Madrid al programa de la Unió. Tant el president de la Unió Riera com Companys manifestaren certa desconfiança en Romanones després de la reunió que la comissió de la Unió desplaçada a Madrid tingué amb ell a finals de febrer³⁹. Riera i Companys no anaven gaire errats en aquesta apreciació. Suárez Cortina afirma que en aquell moment "existía la convicción de que la presencia de Romanones era un freno efectivo a una auténtica política de clarificación"⁴⁰.

No obstant això, en principi, la Unió fou escoltada per aquest ministre. Quan aquest obrí una informació sobre els *foros* gallecs a través de una reial ordre de 13 de gener de 1923⁴¹, el sindicat rabassaire demanà a Romanones que la informació es fes extensiva també a la rabassa morta. Com a mesura de pressió Companys ordenà que les societats locals rabassaires enviessin telegrams al ministre de Justícia "recordant que a Catalunya hi havia viut el problema de la rabassa"⁴². El 18 de gener *El Diluvio* ja anunciava que el govern havia acceptat la demanda de la Unió i el dia 26 les societats locals d'aquesta central reberen telegrams del ministeri afectat anunciant-los que la reial ordre sobre *foros* s'havia ampliat també a la rabassa⁴³. De fet, aquesta ordre no es modificà en res ni s'amplià, sinó que l'únic que féu el govern fou considerar ja compresa la rabassa en l'apartat "a" de l'article segon que deia exactament així: "Constitución y redención de

³⁹ Riera digué en un article a *La Terra* referint-se a Romanones que "con él ya había un poco de recelo por nuestra parte porque basta saber y recordar que ya antes de hacerse la concentración liberal, él ya era la nota discordante en los actos que celebraban sus compañeros, hoy de gobierno, en los mítins públicos, respeto a la cuestión de las tierras" (*La Terra*, 15-3-1923:1). Per altra banda Companys recordà la desconfiança que tenien en Romanones en una intervenció al Congrés de diputats el 21 de juny de 1923 en la qual reconegué que en la visita que féu al govern el mes de febrer ja "manifesté mi recelo ante el Sr. Ministro de Gracia y Justicia porque (...) [éste] marcó ciertas diferenciaciones con los demás hombres de la concentración liberal".

⁴⁰ SUÁREZ CORTINA, Manuel: *El reformismo en España...*:268.

⁴¹ La Reial Ordre és transcrita a *La Terra*, 30-3-1923:2.

⁴² *La Terra*, 15-2-1923:8.

⁴³ *El Diluvio*, 27-1-1923:11.

foros o derechos reales análogos". Per tant, des del ministeri s'havia considerat la rabassa morta com a un dret real anàleg al *foro*, cosa que, en principi, satisféu bastant a la Unió.

L'Institut de Reformes Socials, a partir d'aquest moment, treballà teòricament tant per a l'estudi de l'avantprojecte que li encarregà el ministeri de Treball el 19 de desembre de 1922 com per a la suposada informació -que igualment havia de desembocar en un projecte legislatiu- que s'obria sobre la rabassa morta amb la reial ordre del 13 de gener de 1923 del ministeri de Gràcia i Justícia⁴⁴.

Però el refredament polític que es produí a partir de l'abril quan el govern començà a donar mostres de divergències internes col·laboraren a refermar l'escepticisme de la Unió⁴⁵. D'entrada, l'anunci a mitjan febrer de les eleccions generals per al 29 d'abril provocà que tots els projectes de llei pendents en aquell moment quedessin automàticament ajornats per a després dels comicis quan es tornessin a obrir les corts. A principis d'abril havia dimitit l'únic ministre del Partit Reformista, Pedregal, per la impossibilitat de fer aprovar la llibertat de cultes a causa de la pressió de l'Església. La majoria de partits i organitzacions esquerranes, inclosa la Unió, "vieron en el fracaso gubernamental reformista la mayor expresión de la incapacidad monárquica para asumir cualquier reforma, por limitada que fuese"⁴⁶. La moratòria que el govern demanà en

⁴⁴ De fet, en els informes sol·licitats per l'IRS en les ordres de 3-5-1922 i 19-12-1922, publicats a INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*, no s'hi diu res de la R.O. del Ministeri de Gràcia i Justícia de 13-1-1923. Cal pensar que el govern consideraria que la informació que teòricament s'obria amb la R.O. del 13-1-1923 ja s'estava duent a terme a partir de l'ordre del 19-12-1922, ja que la temàtica era la mateixa, encara que les ordres provinguessin de dos ministeris diferents. No obstant això, em consta que l'IACSI presentà un informe diferent per a cada ordre -si bé havien de contenir unes conclusions idèntiques- (INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1923*, Barcelona, 1924:17). L'IRS no donaria a conèixer l'avantprojecte de llei sobre els contractes de rabassa fins al 1924, ja en plena dictadura, en un moment en què el govern estava treballant també en la redacció d'un Codi Rural que havia d'unificar totes les modalitats de contractes de conreu d'Espanya. Això féu que es deixés de banda aquest avantprojecte definitivament. El fet que aquest no recollís el dret de remissió de la terra per part del rabassaire i que només reconegués algun dret al pagès com "el derecho de tanteo, en caso de enajenación" va provocar que la Unió tampoc en fes gaire cas i no el reivindicés. Tan sols l'IACSI tingué interès a presentar-hi esmenes. Però en veure que el govern tampoc no tenia cap interès a tirar endavant l'avantprojecte, es deixà córrer qualsevol gestió cap a aquest (INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1923*, Barcelona, 1924:21).

⁴⁵ A partir del mes de febrer el govern sofrí diverses petites crisis. Des d'aquest mes al setembre només quatre ministres no canviaren de cartera.

⁴⁶ SUÁREZ CORTINA, Manuel: *El reformismo en España...*:273. Amadeu Aragay expressarà en un article titulat "Desconfiemos" l'escepticisme que a partir d'aquell moment s'emparà de tots els que havien confiat en la capacitat reformista d'aquell govern. Després de recordar que "uno de los puntos fundamentales del programa que sirvió a la concentración para escalar al poder fué la reforma del párrafo 3º del artículo 11 de la constitución", arriba a la conclusió segons la qual "si al primer obstáculo ya retroceden, no és difícil afirmar la suerte que cabrá también al intento de reforma agraria anunciada en

motiu de les eleccions també significà un refredament de l'activitat política i sindical de la Unió en l'objectiu d'aconseguir una reforma agrària per tal de centrar la seva atenció en els comicis d'abril, clau per al seu futur com a sindicat, tal com es veurà en l'apartat 3.4.4. Malgrat la contundent victòria de Companys en el districte de Sabadell, aquelles eleccions representaren el primer gran fracàs i un gran revés polític-sindical per a la Unió. De la resta de candidats dels districtes *rabassaires* als quals aquest sindicat donà suport -Ventosa i Roig, per Vilanova i Geltrú; Pere Álvarez, per Sant Feliu de Llobregat; i Joan Casanovas, per Vilafranca- cap d'ells obtingué l'escó. Significativament, tots ells foren derrotats per candidats de la Lliga Regionalista. Forçosament el govern hagué de prendre nota d'aquests resultats.

Sens dubte, la posició de l'IACSI també col·laborà a refredar l'ànim del govern per legislar sobre la temàtica social-agrària. D'entrada aquest Institut es mobilitzà amb rapidesa per evitar que s'aprovés res precipitadament per reial decret. Amb tal finalitat entre el gener i el març envià telegrams al govern, visità "al Delegado Regio del Trabajo para puntualizar ante él los verdaderos móviles y caracteres de la agitación [rabassaire]" i el president de l'entitat es posà en contacte amb el ministre de Treball, Chapapietra, per manifestar-li "que confiaba que el Gobierno esperaba conocer el informe de nuestra Corporación, indicándole que toda precipitación en vísperas de elecciones generales podría dar pié a maliciosas interpretaciones". El ministre contestà que "era inexacto que se propusiese tratar el asunto en Consejo de Ministros, pues se propone estudiarlo con el detenimiento y asesoramiento indispensable"⁴⁷.

Els representants dels propietaris catalans, en adonar-se des d'un principi de la voluntat del govern de legislar favorablement als interessos camperols en la qüestió de la rabassa, s'afanyaren a oferir un projecte legislatiu paral·lel al que podia oferir l'Institut de Reformes Socials: "Percatóse el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro de la gravedad del momento y de la inminencia de un profundo e irreparable perjuicio si no acudía solícito y rápidamente a la defensa del genuino concepto de la institución *rabassa morta* (...). Por ello la Junta Directiva del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro entendió que debía acudir rápidamente a la información, pero no limitándose solamente a contestar los tres extremos contenidos en el Cuestionario con que le honró el Instituto de Reformas Sociales, sino que era su deber avanzar un paso más y acompañar al informe

la oposición i temerosamente apuntada en el plan del gobierno" (*La Terra*, 30-5-1923:3-4).

⁴⁷ RIACSI, febrer 1923:26; INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memòria correspondiente a 1923*, Barcelona, 1924:17; *La Terra*, 28-2-1923:5.

un detenido estudio económico-jurídico del contrato de *rabassa morta*⁴⁸. D'aquesta manera l'IACSI elaborà un molt estudiat "Anteproyecto de Ley regulando el contrato de *rabassa morta* y sus similares", la primera redacció del qual es posà a debat i a examen en una assemblea de socis en la qual "se patentizó la excepcional importancia que reconocían al asunto". L'estudi fou definitivament aprovat en junta del 6 de març⁴⁹. Segons aquest, l'IACSI estava disposat a acceptar una de les principals reivindicacions rabassaires des del segle XIX: el dret del pagès a rebre una indemnització, un cop acabat el contracte, en cas que almenys dos terços de la vinya estiguessin en bon estat de producció (article 13)⁵⁰.

La posició obstruccionista que adoptaren els propietaris intentant obstaculitzar una reforma agrària així com la desconfiança que començà a mostrar cap al govern al voltant del mes de febrer féu llançar a la Unió un manifest signat el 14 de març dirigit "a la opinión pública para denunciar la torpe conducta de los propietarios frente a la conclusiones presentadas por los cultivadores". En ell s'hi veu una Unió enutjada pel retard que sofria l'esperada reforma agrària i radicalitzava les posicions fins a manifestar que "si, en definitiva, por ser los propietarios del suelo suicidas y obstinados y el Poder público ligero y racible [sic] no hubiera otro camino a seguir que el de la lucha y la fuerza, la Unión de Rabassaires cambiará violentamente de procedimientos, planteando el pleito en el plano de la fuerza, y que, desde ahora, pide para entonces que la opinión recuerde estas excitaciones y que su mirada de simpatía le acompañe"⁵¹. Per la seva banda, l'IACSI cridà a tots els propietaris rurals catalans a "que se apiñen alrededor de quienes nos honramos con su representación dándonos así aliento y fuerza en la batalla que desgraciadamente se avecina"⁵².

Les amenaces rabassaires contingudes al manifest, de fet, no hagueren de sorprendre gaire als que seguien mínimament la trajectòria sindical de la Unió. Companys ja deixà clar al congrés del sindicat del sis de gener de 1923 que el lema d'aquesta havia de ser:

⁴⁸ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *La rabassa morta en Catalunya. Su extensión. Sus conflictos. Su solución*. Barcelona, 1923:7. Aquest avant-projecte es troba recollit a INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:142-147.

⁴⁹ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1923*, Barcelona, 1924:17.

⁵⁰ L'estudi preveia també que la contribució la pagués el propietari en la seva totalitat (article 24); acceptava també la formació de comitès paritaris per a la determinació de diferents valoracions com ara les indemnitzacions (article 28).

⁵¹ "La Unión de Rabassaires a la opinión pública" a *El Diluvio*, 16-3-1923:25.

⁵² *RIACSI*, febrer de 1923:19.

"tolerància mentre els governants atenguin nostres demandes i la violència si no les atenen"⁵³. Aquest lema era constantment repetit en tots els mítings per tots els propagandistes rabassaires⁵⁴. Fins i tot Companys s'atreví a exposar aquesta posició davant de Romanones en la visita que li féu la Unió el mes de febrer. Companys es dolgué que fins aleshores cap governant havia atès les reivindicacions rabassaires i que en aquest moment "si no [les] atenen anirem a la revolta". Romanones va contestar amb un: "quite mecha, quite mecha..."⁵⁵.

A partir del mes de maig ja no fou Companys sinó les bases rabassaires, encapçalades pel seu president Riera, les que demanaren al sindicat una posició ja en ferm en aquesta qüestió de la revolta, que tindria com a manifestació primera el deixar de pagar les parts als propietaris en la pròxima collita del mes de setembre. Malgrat les noves promeses del govern abans de les eleccions generals en una declaració oficial en què afirmava que "queremos llevar al campo la obra de redención del proletariado agrícola, mediante la transformación de la propiedad inmueble"⁵⁶, a començaments de juny res feia indicar que aquesta reforma agrària formava part de les prioritats dels governs. Per altra banda, el mateix Companys el dia 21 d'aquest mes expressava indignat al Congrés de diputats que "ese proyecto [de reforma agrària] no lo veo venir, ni lo huelo, ni me parece que viene"⁵⁷.

⁵³ *L'Avenir*, 13-1-1923:2. Companys il·lustrà la seva idea afirmant contundentment: "si el día llega requeriré vuestro concurso para que salgáis a la calle con las tijeras y la hoz, no para podar viñas, ni segar mieses, sino para podar y segar la gangrena de la nación española" ("La Asamblea agraria de ayer" a *El Diluvio*, 7-1-1923:15). En el mateix congrés -i segons la mateixa font-, fent-se seva la idea de Companys, tant Riera com Aragay s'expressaren en termes semblants. Riera digué que "estamos dispuestos a conseguir el mejoramiento de nuestra situación social, por las vías legales si es posible, y si no por los medios que fuesen". Per la seva banda Aragay afirmà també en tons amenaçadors que "si era llegado el momento, en vez de la lira debe empeñarse la hoz".

⁵⁴ Àdhuc dirigents més moderats sindicalment com Duran i Cañameras utilitzarien frases com aquesta: "si es necesario también ahora se recurrirá a la fuerza, aunque quisieramos evitarla; pero no dependerá de nosotros sino de los gobernantes" (*El Diluvio*, 27-12-1922:17). La darrera vegada que el 1923 d'una manera oficial s'utilitzà la l'amenaça de la violència, amb el vist-i-plau de Companys, fou en un article sense firmar a *La Terra* del 30-5-1923:2, titulat "Ara més que mai", en què es recorda als governants l'obligació de complir les seves promeses en matèria social-agrària "si volen que imperi la pau en els camps de Catalunya (...). Estem absolutament decidits a usar dels procediments de la revolta".

⁵⁵ *La Terra*, 15-3-1923:2.

⁵⁶ La declaració fou publicada a *La Vanguardia*, 7-4-1923. Amb aquesta declaració, que venia a ser una mena de programa electoral, el govern pretenia mostrar-se davant del país amb ferma voluntat democratitzadora. D'aquesta manera prometia tot un conjunt de reformes com la fiscal o la sanitària i no es tancava a revisar la Constitució en sentit democratitzador.

⁵⁷ Diari de Sessions transcrit a *La Terra*, 15-6-1923:2.

Per això a la reunió del comitè central de la Unió el 17 de juny ja es discutí la possibilitat d'utilitzar la força en la collita pròxima⁵⁸. Riera i Josep Raventós, de Sant Sadurní, defensaren aquest sistema violent. En canvi, Companys, que comptava amb la incondicionalitat dels polítics Aragay i Duran, demanà un any d'espera. És a dir, esperar a la collita del 1924. És significatiu que mentre els que defensaren la revolta eren pagesos, els principals opositors eren els dirigents polítics del sindicat. En tot cas, l'assemblea de delegats que s'havia de celebrar el 29 de juliol tindria l'última paraula sobre aquest afer. Però Companys tenia més influència sobre tot el sindicat que el mateix president Riera, i malgrat que aquest i alguns delegats amb pes, com el de Sant Sadurní, es manifestaren partidaris de no pagar les parts el pròxim setembre, la posició de Companys s'imposà. Aquest atacà als que no volien donar un any d'espera dient que: "quienes más impacientes o desconfianzas tienen, si lo examinas bien, son siempre los menos dispuestos al sacrificio y los más serviles al propietario"⁵⁹. En aquella assemblea Riera demanà la dimissió amb caràcter irrevocable, al·legant "que les seves forces no li permeten servir com voldria un càrrec que segons ell s'ha fet molt feixuc des de que la Unió ha emprès la gran volada". Malgrat la raó esgrimida, la dimissió havia de tenir molt a veure amb la dissidència amb Companys en l'afer de la revolta de la pròxima collita. Finalment la dimissió quedà per ser cursada en l'assemblea següent, continuant així, mentrestant, a petició dels delegats, ell mateix en la presidència⁶⁰. La Unió havia sofert la primera greu crisi interna, i havia estat possiblement la primera prova fefaent que almenys coexistien dues sensibilitats sindicals dins la Unió. Una de més reformista i una altra de més sindicalista. Sens dubte Companys, malgrat el seu costum d'utilitzar un llenguatge i expressions del grat del sector més sindicalista en els mítings i malgrat que ell mateix havia acceptat de paraula l'amenaça de la revolta, era el principal representant del sector reformista. Anys més tard, com si volgués justificar-se de la seva posició davant del dilema d'anar o no a la revolta en la collita de 1923 diria que tenia clar que "a la primera repressió l'organisme creat i dèbil [en referència a la Unió] es desfaria amb suma facilitat. És així com vam imprimir en els nostres primers passos una trajectòria política reformista que, amb tot, no va evitar que els nostres adversaris

⁵⁸ *La Terra*, 15-6-1923:5 i *El Diluvio*, 19-6-1923:19.

⁵⁹ *El Diluvio*, 31-7-1923:11.

⁶⁰ *La Terra*, 4-8-1923:2 i *El Diluvio*, 31-7-1923:10-11. Finalment, però, en l'assemblea següent, que tindrà lloc el pròxim novembre, no es tornarà a parlar d'aquesta petició de dimissió. Una altra causa que també pogué influir en l'ànim de Riera a presentar la dimissió fou la rotunda derrota electoral que sofrí el mateix Riera en les eleccions provincials de juny de 1923 en les quals es va presentar com a candidat de la Unió pel districte Vilafranca-Igualada. D'aquestes eleccions també en parlo més àmpliament a l'apartat 4.4.

ens presentessin com uns furiosos anarquistes"⁶¹.

L'acord de posposar un any l'acció violenta no fou ben presa per tothom. Font Marió, un dels propagandistes més radicals del sindicat, lamentà l'acord dient que "esperar es perdre amigues" i que "se comprará un sillón para esperar descansadamente este año de tregua que se ha acordado dar"⁶². Josep Raventós digué en un míting a Pacs a finals d'agost que "la opinió entre els pagesos de Sant Sadurní era la d'anar ja a la resistència activa aquest setembre i que a Sant Sadurní no hi havia un sol esquirol"⁶³. Per la seva banda Riera el mes d'agost firmà un article a *La Terra* titulat "¿Conseguiremos mejoras?" on exposà la seva posició favorable a anar a la revolta en la pròxima collita. Tot i que l'assemblea rabassaire ja havia adoptat un acord en aquest tema, Riera parlà encara del fet "que caso de ir a la rebeldía hemos de actuar de manera bien radical...". El president rabassaire acabava dient que si "el gobierno no nos atiende ¿qué hay que hacer? Pues crear una organización fuerte para pedir nuestras mejoras y exigir las violentamente con gritos y palos y acabar de una vez con todas las injusticias"⁶⁴.

Riera mostrava amb aquestes paraules l'existència d'uns ànims molt exaltats. Cal tenir present que no tan sols se sentien enganyats o defraudats pel govern en la qüestió d'una llei de contractes de conreu. Com a vinyaters també creien que el govern tampoc atenia satisfactòriament el complicat assumpte de la crisi del vi. I aquesta s'havia aguditzat especialment des del 1920. El 1923 feia ja tres anys que els vinyaters havien de vendre el vi a uns preus iguals o inferiors als dels costos de producció⁶⁵. Per altra banda, el 1923, i més clarament a partir de l'assassinat de Salvador Seguí en el mes de març, es visqué una reactivació clara tant del moviment vaguístic com del terrorisme a Catalunya⁶⁶, amb la qual cosa la inestabilitat social i política s'accentuà i afavorí d'aquesta manera l'aflorament de les posicions més radicals en els sindicats obrers, inclosa la Unió de Rabassaires.

⁶¹ PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires...*:16.

⁶² *La Terra*, 11-8-1923:3. Font Marió i Riera foren els que defensaren en primer lloc en l'assemblea del 29 de juliol la necessitat d'anar a la revolta en la propera verema.

⁶³ *La Terra*, 1-9-1923:4.

⁶⁴ *La Terra*, 18-8-1923:3.

⁶⁵ BALCELLS, Albert: *El problema agrari...*:419.

⁶⁶ MARTÍN RAMOS, Josep Lluís: "Anàlisi del moviment vaguístic a Barcelona (1914-1923)" a *Recerques*, núm. 20, 1988; HURTADO, Amadeu: *Quaranta anys d'advocat...*:443-445 (vol.2).

Realment hi havia predisposició per part d'un ampli sector de militants rabassaires de no pagar les parts aquell setembre perquè, a partir del juny -mes en què comença aquesta discussió- Companys, Aragay i Ricart no feren més que demanar paciència i fe: "els més impacients són els que menys capaços són de fer cap sacrifici (...). Lo que nosaltres volem, o sia la redempció de la terra, no és cosa fàcil (...). A Galícia fa molts anys, molts que lluiten"⁶⁷. Aragay envestia els impacients dient: "com si la modificació del règim de la propietat es pogués improvisar, i com si l'organització de la pagesia es pogués fer en quatre dies"⁶⁸. Per la seva banda Ricart demanà "serenitat" i que "els procediments de violència, els aldarulls per places i carrers ben poca cosa poden resoldre (...). Si tenim serenitat, aconseguirem el més esplèndid triomf sobre els nostres enemics"⁶⁹. Companys també intentà convèncer les seves bases que encara era possible la via política. En l'assemblea de finals de juliol exposà encara la seva confiança en el govern: "yo creo que el gobierno presentará un proyecto de ley. Pero conviene que le apremiemos". Per altra banda, afirmà que les minories republicanes, socialista i radical del Congrés donarien suport a les seves demandes⁷⁰. També prometé "explanar una interpelació el mes d'octubre, així que s'obrin les corts", i aconseguí que els delegats aprovessin la tramesa d'un telegrama als ministres d'Estat i de Justícia exigint que durant les vacances estudiïn un projecte de llei "relativo modificación régimen jurídico propiedad territorial, singularmente rabassa, aparcería" i que es discutís el primer dia que s'obrissin les Corts. S'acabava dient que "en esta confianza procuraremos detener impulsos malestar, evitando dolorosos conflictos actual cosecha vino"⁷¹.

El dia dos d'agost, quatre dies després de l'assemblea de delegats de la Unió, Alba, com a ministre d'Estat, dirigí un telegrama al president de la Unió dient que el Ministeri de Treball havia presentat al Consell de Ministres un projecte de llei de reforma agrària⁷².

⁶⁷ *La Terra*, 28-7-1923:2.

⁶⁸ *La Terra*, 18-8-1923:2.

⁶⁹ *Democràcia*, 11-8-1923.

⁷⁰ També Ricart diria que la Unió tenia al Parlament diputats que donarien suport a Companys (*Democràcia*, 30-6-1923).

⁷¹ *El Diluvio*, 31-7-1923:11; *La Terra*, 4-8-1923:2; *La Terra*, 11-8-1923:1. Santiago Alba contestà amb un altre telegrama afirmant que "señor Ministro Trabajo nos anuncia Consejo presentación inmediata mismo proyecto ley sobre transformación régimen jurídico propiedad inmueble".

⁷² *La Terra*, 19-1-1924:2. El projecte de Chapaprieta era força ampli. Segons va explicar ell mateix, "formava un verdadero código de la tierra que descansaba, en esencia, en que la tierra debe producir a la sociedad el máximo rendimiento de que es susceptible; en que, el que la posee como productora de renta, si está ausente de su cultivo puede y debe ser expropiado de ella, con abono de una razonable indemnización que le compense de la renta que deja de percibir; en que hay de un lado que reducir la

A finals d'agost Companys feia enviar a totes les societats adherides a la Unió i als ajuntaments pro-rabassaires nous telegrams reclamant la "solución problema rabassa y arrendamientos"⁷³. Però la dimissió a principis de setembre dels ministres més liberals de tot el govern, Chapapietra, Villanueva i Gasset, per desacord amb la política de l'executiu en la guerra del Marroc, acabà de deixar clar als sectors més sindicalistes i radicals de la Unió que la via política s'havia esgotat i que només una demostració de força podia fer reaccionar al govern.

El desconcert polític i sindical que ocasionaria el cop d'Estat de Primo de Rivera el tretze de setembre esmorteiria la crisi interna i la forta polèmica per la que passà la Unió l'estiu de 1923 i que estigué a punt de desmembrar el sindicat en dos sectors diferenciats⁷⁴. Fins la petició de deixar el càrrec per part de Riera semblà oblidada definitivament.

3.2.2. Sense perdre mai l'esperança (1923-1929).

Malgrat la confusió i la desorientació inicial, la Dictadura de Primo de Rivera no significà cap parèntesi en la vida sindical de la Unió de Rabassaires ni tampoc significà una desmoralització o desesperació per als dirigents d'aquest sindicat en el seu obsessiu objectiu d'aconseguir una llei de reforma agrària. Si bé Companys no pogué treballar a favor de la Unió des del seu escó de diputat -fet que afectà molt l'activitat sindical de l'organització rabassaire-, la lluita per fer realitat les constants promeses dels homes del govern fou intensa i fins en alguna ocasió, com a principis de 1928, s'estigué a punt d'aconseguir una llei de redempció de les terres cultivades a rabassa morta similar a la

excesiva concentración de la propiedad y de otro que favorecer la agrupación de minúsculas fincas de antieconómica explotación..." (CHAPAPIETRA, Joaquín: *La paz fue posible. Memorias de un político*, Barcelona, 1972:129).

⁷³ Aquesta fou la petició de la Societat de Parcers de Rubí que s'avançà a les altres societats enviant el telegrama a començaments de juliol (*Lluita*, 7-7-1923 i *La Terra*, 15-7-1923:3).

⁷⁴ Un article narratiu semi-fictici a *La Terra* (25-8-1923:2) firmat per Font Marió fa afirmar amb to de menyspreu a un pagès del Penedès poc conscienciat sindicalment que "això dels Rabassaires (...) tots plegats són quatre gats; i encara dividits. Hi ha un gropet que son rabassaires d'un tal Cabra. Ni ha un altre grop que son rabassaires d'en Mañosas i uns quants, molts pocs, que son d'un tal Riera que a casa seva el coneixen, i després ni hi ha alguns desperdigats de per aquí de la comarca de Vilafranca i algún altre punt, que son els rabassaires que'n diuen d'n Companys; solsament que Companys en té mitja dotzena més que en diuen rabassaires de ploma, que van a cada festa corrent els pobles petits de Catalunya". Segons aquest testimoni, doncs, que intenta reflectir la percepció que la gent poc informada tenia sobre l'estat organitzatiu del sindicalisme rabassaire, Riera i Companys encapçalarien dos grups diferents. Sens dubte i com a mínim tenien en aquells moments punts de vista molt diferents sobre la posició que havia d'adoptar la Unió en aquella verema del 1923.

que s'aconseguirà el 1934, sota la II República, amb la famosa Llei de Contractes de Conreu. Durant el període dictatorial els homes de la Unió pogueren comptar amb l'avantatge -almenys teòric- que la política social al camp que es pretengué implantar anà especialment dirigida als pagesos parcers i arrendataris o *colons* més que als jornalers. La prova més evident és que la *Junta Central de Colonitzación y Repoblación Interior*, que des del 1907 havia centrat la seva atenció al sud d'Espanya on el problema jornalero hi era més evident, fou substituïda el 1926 per la *Junta Central de Acción Social Agraria*, que tingué el propòsit bàsic d'afavorir la conversió d'arrendataris en petits propietaris i que centrà la seva actuació al nord d'Espanya. En tres anys, del 1926 al 1929, aquesta Junta parcel·là més hectàrees de terra -21.501 hectàrees- que no ho havia fet la primera Junta en divuit anys i assentà quasi el triple de colons -4.202- que la *Junta Central de Colonitzación y Repoblación Interior*⁷⁵. Segons Cristòbal de Castro, mentre els governs parlamentaris s'havien gastat tretze milions de pessetes per a colònies agrícoles en els onze anys que precediren a la Dictadura, els governs de Primo de Rivera se'n gastaren dotze en només tres anys⁷⁶. Aquests resultats, òbviament, no han de voler dir que Primo de Rivera resolgué el problema social agrari. En primer lloc perquè el nombre d'assentaments, tot i els esforços, no deixà de ser relativament petit. En tot Catalunya només s'assentaren 80 colons en 200 hectàrees, el conjunt de les quals es trobaven en un sol terme municipal, a Massalcoreig, al Segrià, zona bastant allunyada de les comarques on la problemàtica rabassaire era més intensa. I en segon lloc perquè, tal com diria Nicolás Ortega, "aquella política agrària pretendidament *regeneradora* de la situació nacional se había mostrado tan deficiente como limitada y la pretensión dictatorial de llevar a cabo un saneamiento agrario sin alterar lo más mínimo la estructura social contribuyó, en realidad, a agudizar y renovar las graves tensiones sociales que, irresueltas, estaban en la base de la dinámica del período"⁷⁷. Al final de la Dictadura, a principis de 1930, la Unió pràcticament només pogué considerar com a guany una llei d'arrendaments rústics, aprovada el 1929, que establia un mínim d'anys per als nous contractes.

Els dos sindicats catalans agraris que, tot representant interessos contraposats, havien dedicat més esforços per tal que el govern liberal reformista que precedí a la Dictadura tingués en compte els seus programes, la Unió de Rabassaires i l'IACSI, no trigaren gaire a mostrar al nou govern presidit per Primo de Rivera la seva posició amb respecte

⁷⁵ CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos...*; ORTEGA, Nicolás: "Política hidráulica y política colonizadora durante la Dictadura de Primo de Rivera" a *Cuadernos Económicos de I.C.E.*, núm. 10, 1979.

⁷⁶ CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos...*:194-195.

⁷⁷ ORTEGA, Nicolás: "Política hidráulica...":380.

al nou règim i a una probable futura reforma agrària. El 15 de setembre de 1923, tan sols dos dies després del cop d'Estat, l'IACSI envià un telegrama al cap del govern on li afirmava la seva adhesió "expresando la confianza de que empezaría una era de reconstitución económica, fomentándose todas las fuentes de riqueza del país y singularmente la Agricultura, que es madre de todas". Deu dies més tard, el 25, el mateix Institut es dirigí novament al govern en un escrit que fou posteriorment ampliat el 16 d'octubre i presentat i comentat personalment pel president de l'entitat, Carles de Fortuny, a Primo de Rivera. El manifest estava dividit en catorze apartats el primer dels quals era, significativament, el referit al tema social-agrari i es titulava "La propiedad y los contratos para la explotación de las tierras". En ell s'afirmava que "la propiedad tiene que ser estable", que "no puede admitir-se el principio de la expropiación forzosa a favor de los cultivadores" i demanava la "libertad de contratación y respeto a los contratos libremente estipulados". Concloïa que "sería altamente perturbador que vinieran disposiciones del Poder público a modificar sustancialmente los aludidos contratos"⁷⁸. La Unió de Rabassaires es queixà que el document de l'IACSI tingués per principal i exclusiu objectiu "combatre l'organització rabassaire presentant-la davant dels poders públics com a pertorbadora i fora de la llei"⁷⁹.

Aquest fet havia d'ajudar a accelerar la publicació d'un document per part de la Unió que, d'alguna manera, havia de ser la posició oficial del sindicat davant del nou règim. El document va ser aprovat en l'assemblea de delegats del mes de novembre. Sense mostrar una adhesió incondicional com féu l'IACSI, el document mostrava certa acceptació del nou ordre polític. La Unió admetia la moratòria de tres mesos que el govern es donà per a la moralització i ordenament de les funcions de l'Estat, tot esperant que, passat aquest termini, pogués prosseguir la seva campanya de mítings "y hacer uso de los medios legales que estén a su alcance para influenciar la opinión y al Gobierno en su favor". En el mateix document "se aplaude el buen deseo demostrado por el Directorio, con la creación de la Comisión para el fomento del crédito agrícola" i s'afirma, tot intentant demostrar implícitament la necessitat d'una reforma agrària, que cap dels múltiples aspectes de la problemàtica rural no es podrà resoldre "mientras se dejen en pie las bases fundamentales: propiedad municipal, sistema de tributación, concepto jurídico de la propiedad privada". Donà també un vot de confiança al govern esperant d'ell que els propietaris absentistes a partir d'aquell moment no continuessin "disponiendo de todos los poderes y fuerzas" en les institucions públiques relacionades

⁷⁸ *RIACSI*, octubre de 1923:189.

⁷⁹ *La Terra*, 10-11-1923:2.

amb l'agricultura⁸⁰. No disposant de tantes facilitats com l'IACSI per ser rebuts per Primo de Rivera, els dirigents de la Unió es conformaren presentant l'escrit al governador civil de Barcelona, el general Losada. Segons *La Terra*, els visitants sortiren optimistes de la reunió i "tragueren la impressió de que [amb el nou govern] no duraran les males passions del caciquisme dels propietaris"⁸¹.

Tot i que l'ofensiva forta a través d'una legislació social-agrària que havia de satisfer més a pagesos cultivadors que a propietaris rurals no arribà fins al 1926, a partir del mes següent a la pujada al poder ja s'aprovaren mesures de tipus social-agrari aplaudides pels sindicats de pagesos no propietaris, amb la qual cosa es començà a donar una imatge de la direcció que pretenia seguir aquell règim sobre aquesta matèria. S'ha acabat de veure, per exemple, com la Unió de Rabassaires aplaudí la creació de la comissió per al foment del crèdit agrari, la qual s'aprovà per reial decret el 29 d'octubre. No casualment la mesura provocà una reacció contrària per part de l'IACSI, pel fet que en principi no se'l sol·licités per formar part de l'esmentada comissió⁸². El mateix mes de setembre *La Terra* i *L'Avenir* anunciaven amb satisfacció que el directori militar havia mostrat en una nota oficiosa el ferm propòsit de començar a adoptar resolucions respecte al problema social-agrari i que començaria per obligar als propietaris a fer declaracions sobre la riquesa rústica i urbana, les quals haurien de servir de base per a l'elaboració del cadastre i amb l'objectiu de fer rendir més les terres improductives⁸³. Hi havia en alguns medis populars certa esperança al voltant de la suposada motivació de Primo de Rivera d'afavorir el

⁸⁰ *El Diluvio*, 13-11-1923:27.

⁸¹ *La Terra*, 17-11-1923:2. Des de *La Terra*, la Unió mostrà una posició ambígua, a voltes contradictòria, vers el nou règim. Entre els partidaris incondicionals de la Dictadura i la Unió hi havia alguns punts en comú. Un era la crítica al ja vell i caduc sistema monàrquic de la Restauració, que s'havia sostingut en part durant molts anys gràcies al caciquisme. Relacionat amb aquest punt hi havia la voluntat de fer una gran neteja en els càrrecs dels òrgans directius de les administracions públiques. Per altra banda, els sectors més anticatalanistes de la Unió tenien com a nex comú amb els primorriveristes l'anticatalanisme, tret fonamental de la Dictadura. Per això no serà estrany trobar a *La Terra* frases d'articles com el que firma el propagandista rabassaire Font Marió el 29 de setembre de 1923 titulat "Donde están los nuevos hombres", en el qual afirma: "esperamos ver surgir esos hombres nuevos, que animados de puro patriotismo contribuyan con su esfuerzo a regenerar de una vez a nuestra Patria". O una altra frase sense firmar que diu: "Teníem un govern que prometia molt i no donava res. Ara, el que tenim promet molt poc, però per poc que donés sempre faria més que els altres" (*La Terra*, 29-12-1923:2). L'historiador Enric Ucelay ha comentat l'"entusiasme per la neteja colpista que arborava [en uns primers moments després del cop d'estat] la premsa popular republicana en català" (UCELAY DA CAL, Enric: "Provincialistes contra dualistes: la Dictadura de Primo de Rivera i Catalunya vista a través de la província de Girona" a *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona, 1992:14.

⁸² INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1923*, Barcelona, 1924:15.

⁸³ *La Terra*, 6-10-1923:2; *L'Avenir*, 29-9-1923:3.

benestar de les classes treballadores tot posant en pràctica, encara que aquest general fos també un terratinent, la tan reiterada funció social de la propietat dins el paquet de mesures polítiques per aconseguir la no menys reiterada *regeneració nacional*.

Després de la moratòria de tres mesos que demanà el primer govern dictatorial, la Unió de Rabassaires no trigà gens a fer ús de la seva maquinària sindical per, tal com deia al seu escrit enviat al govern, "hacer uso de los medios legales que estén a su alcance para influenciar la opinión y al Gobierno en su favor". Davant l'anunci oficial del govern a principis de 1924 que es pretenia resoldre el problema foral, cosa que es començà a concretar amb l'obertura d'una informació sobre aquest tema l'11 de març, la Unió reaccionà immediatament demanant a totes les seves entitats adherides que enviessin telegrams al govern "recordant-li l'existència del crudel contracte de rabassa, brutal reminiscència del feudalisme, que fa impossible la vida del camperol condemnant-lo a la misèria"⁸⁴. Tal com havia succeït exactament un any abans amb el govern liberal-reformista, novament la Unió pretenia convèncer al govern que inclogués la rabassa en la informació oberta sobre els *foros*⁸⁵. I també novament la Unió aconseguí que el govern rebés una comissió del sindicat, aprofitant que Primo de Rivera havia resol la qüestió de la representació nacional i política dels primers mesos de Dictadura a través de les audiències que solia concedir a aquell que ho demanés. Els comissionats rabassaires lliuraren a Primo de Rivera un document en què s'exposava que "las mismas disposiciones que se han publicado en la Gaceta para la resolución del problema de los foros se hagan extensivas a la solución del problema agrario del resto de España". Seguidament s'explicava el programa bàsic de la Unió, el qual ja havia experimentat una petita evolució amb respecte al programa del congrés del gener de 1923. En aquesta ocasió ja sols es demanava el dret de remissió per als contractes de rabassa, tot i que se seguia demanant durada indefinida per a la resta de contractes. Aquest cop, però, la Unió no aconseguí que s'inclogués la rabassa en la informació sobre els foros, tot i que Primo prometé personalment als comissionats rabassaires justícia i la publicació pròxima d'un Codi Rural que podria satisfer les aspiracions del sindicat. Però *La Terra*, en oferir la impressió final del viatge, deixà clar que la solució al problema rabassaire no es veia com una cosa de quatre dies: "sentim verament no poder ser tan optimistes com el

⁸⁴ *La Terra*, 1-3-1924:3. De fet, el dia 24 de novembre de 1923 Amadeu Aragay ja denuncià des de *La Terra* en un article titulat "I el problema de la rabassa?" que mentre s'havia anunciat la resolució del problema foral ningú del govern s'havia recordat del de la rabassa.

⁸⁵ També *La Terra* envià un telegrama propi al govern que deia: "Periódico *La Terra* de Barcelona, órgano viticultores Cataluña, enterado prensa que Directorio estudia solución foros congratúlase seguridad además no olvidará solución inhumano contrato rabassa morta incompatible ley rural. Esmendia. Redactor-Jefe" (*La Terra*, 1-3-1924:3).

llegidor es mereix"⁸⁶. La reacció d'associacions de propietaris catalans a la visita rabassaire a Primo de Rivera col·laborà sens dubte a refermar el pessimisme de *La Terra*. Aquestes associacions procuraren contestar el viatge de la Unió a Madrid demanant també una entrevista amb el cap del govern⁸⁷.

Malgrat això, el mateix mes de març de 1924 arribà el primer gran ensurt dels propietaris després del cop d'Estat: l'anunci oficial de l'estudi d'un Codi Rural -ja l'havia avançat Primo de Rivera als comissionats rabassaires- que hauria d'unificar tots els tipus de contracte d'arrendament per a tot Espanya establint unes rendes i uns terminis de durada dels contractes més favorables al pagès que els que hi havia fins aleshores. El 12 de maig de 1924 s'aprovà una real ordre que creava una comissió perquè redactés el projecte d'aquest Codi Rural alhora que obria una informació per facilitar-ne la redacció⁸⁸. La Unió i algunes de les seves entitats adherides, com la Societat de Rabassaires de Martorelles i el Sindicat Agrícola d'Arenys de Munt, procuraren participar a la informació trametent informes sobre el problema social agrari exposant la injustícia que representaven en aquell moment els contractes de rabassa i parceria⁸⁹.

L'IACSI estava francament espantat. En una entrevista a la premsa l'agost d'aquell any el president de l'entitat declarà que tenia "pánico y temor" a les promeses del govern d'elaborar el nou Codi Rural⁹⁰. Ja no li havia agradat gens la composició de la comissió que havia d'estudiar aquest Codi perquè, segons ell, estava integrada "por elementos que no conocen ni sienten nuestro modo de ser, y cuya labor nos tiene justamente

⁸⁶ La comissió de la Unió estava composta en aquesta ocasió per Companys, Francesc Riera, Joan Bonastre i Pere Esmendia. Sortiren de Barcelona direcció Madrid el 28 de març (*La Terra*, 29-3-1928:1; 5-4-1924:1, 2 i 3).

⁸⁷ En la Memòria de l'IACSI del 1924 es pot llegir: "Teniéndose noticia de haber sido recibida por el presidente del Directorio Militar una llamada representación de los rabassaires, presentándole sus aspiraciones, procuró la Junta [de l'IACSI] que otras entidades agrarias dejasen oír cerca del Directorio el verdadero modo de pensar de la agricultura catalana, no haciéndolo nuevamente el Instituto por haberlo repetidamente exteriorizado en los últimos tiempos" (INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1924*, Barcelona, 1925:19).

⁸⁸ *RIACSI*, maig de 1924:101.

⁸⁹ *La Terra*, 15-6-1924:2; 28-6-1924:1; i 12-7-1924:2. En l'informe de la Unió es torna a apostar per la redempció obligatòria de tots els contractes i es repeteix pràcticament el programa del congrés de gener de 1923. No s'ha d'entendre, però, com una nova radicalització del programa rabassaire. Cal tenir present que en una informació d'aquesta mena se solia ampliar o inflar les reivindicacions tenint en compte que altres organismes exposarien arguments i propostes totalment contràries i que, amb una mica de sort, el governant es decidiria per escollir un camí equidistant entre totes les propostes.

⁹⁰ *RIACSI*, agost de 1924:147.

alarmados"⁹¹. L'Institut Agrícola procurà presentar el seu informe sense demora, concloent, d'entre altres coses, que "no s'hauria de legislar substantivament en res que afecti a les costums de dret civil agrícola manifestades en totes les regions i comarques d'Espanya, abans el contrari, que deu mantenir-se-les en la seva integritat i reconèixer la força de llei que fins ara ha tingut"⁹². En la festa de l'Agricultura d'aquell any, que celebrava l'IACSI juntament amb altres entitats agràries anualment per Sant Isidre, s'havien aprovat unes conclusions la primera de les quals estava dedicada a la qüestió de la propietat agrària: "no debe ni puede el Poder público alterar la esencia de esas modalidades vitales del pueblo agrícola catalán [referint-se als contractes]"⁹³. Curiosament, almenys d'ençà que s'havia fundat la Unió, mentre els propietaris reivindicaven el caràcter regional dels contractes per invalidar una reforma agrària que pretengués uniformar els contractes a nivell d'Espanya, la Unió demanava aquesta uniformitat perquè creia que la podia afavorir⁹⁴. Precisament la gran por dels propietaris venia donada pel fet que les dictadures, i la de Primo de Rivera també, eren i són molt amants de les uniformitats. Els governs de Primo mai amagaren l'estima per un Codi Rural uniformador a nivell d'Espanya.

Però els treballs de la Comissió que havia de redactar el projecte per al nou Codi es començaren a alentir a partir de l'estiu de 1924⁹⁵. I tot i que el febrer de 1925 s'acordà activar els treballs de redacció i amb tal motiu la Unió envià un telegrama al govern insistint en les seves reivindicacions⁹⁶, la redacció definitiva no arribà mai. L'estratègia d'algunes entitats de propietaris fou precisament la de frenar al màxim els treballs de la comissió. L'IACSI ho expressà ben clarament el mateix mes de febrer d'aquell any: "desearíamos que no se llevase mucha prisa en la proyectada reglamentación de materias tan delicadas como son los de orden civil; que se anduviese con mucha calma, mucha calma..."⁹⁷.

⁹¹ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1924*, Barcelona, 1925:24.

⁹² *Agricultura*, 5-7-1924:368.

⁹³ *RIACSI*, maig de 1924:89.

⁹⁴ Per això no és casual que el Consell Provincial del Foment de Girona ja al novembre de 1923 es dirigís al govern per demanar que es respectessin els contractes de conreu regionalitzats (*La Terra*, 17-11-1923:3).

⁹⁵ *Agricultura*, 20-2-1925:112.

⁹⁶ *El Diluvio*, 4-2-1925:12.

⁹⁷ *RIACSI*, febrer de 1925:39.

Certament els propietaris aconseguiren que aquell 1925 fos un any de calma, una mena de parèntesi, en l'aspecte de la legislació social-agrària⁹⁸. Però només fou la calma que precedí al temporal de 1926. El 1925 la Unió poc més féu pel que fa a pressió al poder públic que publicar dos manifestos, un el maig i un al juliol. En el del maig insistia en la necessitat de la promulgació del promès Codi Rural i en el del juliol, després de parlar àmpliament de la injustícia que representava el contracte de rabassa morta segons les condicions que havien quedat fixades al Codi Civil de 1889, insistia en què "es menester transformar el régimen jurídico que regula las relaciones sociales agrarias porque el actual es inicuo, absurdo y suicida (...). Requerimos al Poder Público para que legisle por y para el país"⁹⁹. Probablement, però, aquest manifest rabassaire fou bàsicament la rèplica a la presentació uns dies abans, dins del mateix mes de juliol, d'un programa agrari per part de la UGT catalana al govern central. El programa ugestista havia estat redactat pel dirigent sindical agrari Joan Duran per encàrrec del Congrés regional de societats obreres de la UGT que se celebrà a Barcelona el mes de gener d'aquell any. El programa contenia millores pròpies d'un Codi Rural, amb inclusió d'un subsidi per a jubilats i altres prestacions socials. No parlava de drets de remissió de la terra per part dels pagesos ni de terminis dels contractes, però sí que establí que no es podia desnonar al conreador que treballés bé la terra. Era un programa més aviat moderat, que, segons David Ballester, tenia l'objectiu de fer penetrar la UGT per les comarques de Lleida i Tarragona¹⁰⁰. D'aquí que el posterior manifest de la Unió de Rabassaires anés firmat per tots els delegats locals d'aquest sindicat per tal de mostrar als contrincants sindicals la força numèrica i la implantació geogràfica de l'organització. Quant a efectius agrícoles, la UGT catalana estava lluny de tenir la força sindical de la Unió de Rabassaires.

Encara en aquell mes de juliol, als manifestos reivindicatius ugestistes i rabassaires se'ls uní el que presentà també al govern la *Liga Nacional de Campesinos*, de caràcter catòlic, dirigida per Antonio Monedero. En aquesta ocasió aquesta Lliga demanà bàsicament el cobrament de les millores per part del pagès un cop acabat el contracte. Era aquesta

⁹⁸ Malefakis afirma que el setembre de 1925 el ministeri de Treball ordenà que es comencés a interrogar a diverses organitzacions sobre opinions del tipus de reforma dels arrendaments rurals que s'havia d'intentar (MALEFAKIS, Edward: *Reforma agraria...*:500). Però probablement aquests interrogatoris estigueren relacionats amb la informació per a l'elaboració del Codi Rural, la comissió del qual en aquest moment encara estava treballant.

⁹⁹ *El Diluvio*, 22-5-1925:10; GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu...*:13-20.

¹⁰⁰ DURAN FERRET, Juan: *Programa obrero agrícola de Cataluña*, Madrid, 1927; BALLESTER, David: *Marginalitats i hegemònies...*:84-85.

reivindicació una de les més bàsiques que també defensava la Unió de Rabassaires¹⁰¹.

A principis de 1926 arribà la gran ofensiva governamental, qualificada per l'IACSI com de "fuego graneado", tot afegint que "con el primer día del año vinieron los primeros disparos"¹⁰². Es referia als reials decrets de l'1 de gener de 1926 del ministeri d'Hisenda un dels quals obligava la inscripció dels contractes d'arrendaments de finques rústiques - recordo que bona part dels contractes de parceria i rabassa catalans eren únicament orals per interès dels propis propietaris-, i l'altre obligava a fer les declaracions dels valors de les finques rústiques i urbanes. Aquests decrets formaven part de l'intent de portar a cap una reforma fiscal similar a la que intentà aprovar Alba el 1916 i 1918. La reforma era patrocinada pel ministre d'Hisenda Calvo Sotelo i es proposava gravar fiscalment les finques mal aprofitades, afavorint d'aquesta manera la fragmentació de les grans propietats, l'explotació directa i l'accés a la propietat de parcers i arrendataris. El projecte de llei pretenia posar a subhasta tota propietat a la qual se li descobrís frau fiscal. Finalment la reforma s'hagué de fer enrera per la gran oposició per part de propietaris i terratinents. La reacció d'aquests fou tan contundent que el ministre Calvo Sotelo escriuria: "Durante los cuatro años de gestión hube de resistir feroces embites (...) [pero] ninguna de las lógicas reacciones defensivas de las clases sociales heridas en sus intereses fué tan aguda, nerviosa y virulenta como la de los propietarios. Y aún podría precisar el matiz diciendo que entre éstos descollaron en grado sumo los grandes terratenientes"¹⁰³. Assemblees urgents, reunions a Barcelona de representants d'entitats catalanes de propietaris al local de l'IACSI, assemblees a Madrid d'entitats d'arreu d'Espanya, lliurament al govern de manifestos i entrevistes amb ministres foren els sistemes de pressió més utilitzats durant els mesos de gener i febrer contra la reforma fiscal de Calvo Sotelo¹⁰⁴.

¹⁰¹ *El Diluvio*, 18-7-1925:8.

¹⁰² INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1926*, Barcelona, 1927:21.

¹⁰³ CALVO SOTELO, José: *Mis servicios al Estado. Seis años de gestión*, Madrid, 1931:126.

¹⁰⁴ A nivell de Catalunya em consta una assemblea de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà per protestar contra la reforma fiscal de Calvo Sotelo (*Agricultura*, 20-1-1926:53). L'IACSI elaborà dies després dels decrets de primer de gener dues memòries que foren discutides en una assemblea d'entitats d'arreu de Catalunya el 19 de gener on s'aprovaren dos documents que s'enviaren al ministre Calvo Sotelo. En resum, les conclusions de l'assemblea eren que la propietat rústica ja no podia suportar més impostos i tributs dels molts que ja tenia, que les cases de camp no havien de tributar ja que no eren finques urbanes i que la creació del registre d'arrendaments havia de fer-se d'acord amb la llei civil, evitant que una mesura de caràcter fiscal envaís l'òrbita dels drets civils. (*RIACSI*, 2-1-1926:2-18; *Agricultura*, 5-2-1926:80). A nivell espanyol la Cambra Agrícola Provincial de Madrid es féu portaveu de totes les entitats de propietaris espanyoles. Se celebrà una assemblea al local de l'Associació d'Agricultors d'Espanya el 21 de gener amb l'assistència de representants de l'IACSI, i dos dies més tard s'entregaren les conclusions

Durant la resta de l'any les associacions de propietaris no pogueren descansar. El mes de febrer s'anuncià l'obertura d'una informació sobre la rabassa morta¹⁰⁵. Probablement la persistent pressió de la Unió cap al govern tingué a veure amb aquest anunci. El mes de març s'aprovà el reglament sobre el reial decret de registre dels arrendaments de finques rústiques¹⁰⁶. El juny s'obrí una informació sobre arrendaments i el règim jurídic de la propietat, "con la alarma consiguiente" per part de l'IACSI¹⁰⁷. Aquest Institut s'hagué afanyar a presentar el seu informe la primera conclusió del qual desprenia un evident ressentiment contra el govern i ja un cert cansament pel que anomenaven *injerències* del poder públic en àmbits que, com els de la contractació i el del règim de propietat, no caldria que cap llei pretengués canviar res: "Gracias al régimen de propiedad y al contractual la Agricultura de Cataluña se desenvuelve en un ambiente de paz, de progreso y prosperidad, hasta donde lo consienten las ingerencias extrañas que intentan introducir perturbaciones y apesar de no poder contar en algunas ocasiones con la colaboración del Poder Público"¹⁰⁸.

També el mes de juny del mateix any, concretament el dia 25, arribà finalment la tan esperada llei de redempció dels *foros*, la qual tancava, al cap de cent seixanta-tres anys, un període d'interinitat obert per Carles III el 1763, quan aquest suspengué els

a Calvo Sotelo. En les conclusions es protestava del fet que es pretengués obtenir l'inventari de la riquesa territorial amb les declaracions dels propietaris ja que era de molt difícil determinació. S'argumentava que els conceptes de valor en venda i en renda que havien de servir de base tributària eren molt imprecisos. S'admetia que era bo que es perseguissin les ocultacions, però el que no es podia fer era col·locar tota la propietat territorial en situació d'una inestabilitat perillosa ja que quedaria a mercè del més fort econòmicament, a l'abast de totes les venjances personals i altres passions (*Agricultura*, 20-2-1926:106-107).

¹⁰⁵ *Agricultura*, 5-2-1926:81. Aquesta informació hagué de quedar en suspens fins que a finals de 1927 la recollí la Junta d'Acció Social Agrària.

¹⁰⁶ Una reial ordre del 9 de novembre de 1926 amplià el termini d'inscripció dels arrendaments fins al 31 de desembre del mateix any (*Agricultura*, 5-12-1926:656). El termini s'acabà ampliant fins al 31 de gener de 1927 mercès a una reial ordre de 28 de desembre de 1926 (*RIACSI*, gener 1927:10). Una altra reial ordre de 22 de gener de 1927 aclaria els casos sobre registre d'arrendament (*RIACSI*, febrer de 1927:36). Els contractes de parceria i rabassa morta acabaren estant exempts de l'obligació de la inscripció.

¹⁰⁷ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1926*, Barcelona, 1927:12. Segons la *RIACSI* -agost de 1926:204-, gràcies a l'IACSI, una reial ordre de 30 de juliol amplià el termini de la informació fins al 30 de setembre.

¹⁰⁸ La resta de conclusions insistien en què no hi havia cap necessitat de legislar sobre el règim contractual i el de la propietat. La segona conclusió, per exemple, deia que "ninguno de los problemas que se vislumbran o plantean en los dos cuestionarios existe en Cataluña". I la cinquena afirmava que "es de desear que no se coaccione al libre desenvolvimiento de instituciones y costumbres a que se contraen los dos Cuestionarios, tanto por lo que se refiere a Cataluña, como aquellas otras regiones de España, en que como aquí, no hay planteados tales problemas" (INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1926*, Barcelona, 1927:20-21).

desnonaments i els augments de renda en haver finalitzat els contractes¹⁰⁹. I el juliol es creà la ja esmentada Direcció General d'Acció Social Agrària per tal d'afavorir l'accés a la propietat als parcers i arrendataris. Aquest accés es pretengué potenciar també a través d'un reial decret que arribà el 7 de gener de 1927. Segons el ministre Eduard Aunós, amb aquest decret "el Estado adelantaba al colono los fondos necesarios para la compra del terreno que cultivaba, y le ayudaba luego, con sostenida asistencia, a independizarse económicamente, sustrayéndole de la tutela de los usureros"¹¹⁰.

La Unió de Rabassaires hagué de tenir un paper molt discret sindicalment parlant en aquell agitat -legislativament parlant- 1926. Ni les fonts hemerogràfiques ni la resta de fonts consultades no diuen res sobre la posició i reacció d'aquest sindicat al voltant de tot el seguit de disposicions governamentals d'aquell any i les reaccions que comportaren. Ni l'IACSI, més preocupat aquell any pel que li venia des de Madrid que per l'agitació rabassaire dels camps catalans, féu en la seva *Memòria* anual l'acostumada crítica a l'actuació de la Unió. Molt possiblement el sindicat rabassaire aplaudí, amb les lògiques matisacions, tots els decrets que feren reaccionar en contra als propietaris i, tot i que s'havia mostrat crític amb les informacions obertes pel govern -perquè deia que només sabia obrir informacions sense saber anar més enllà: "estem agobiats d'informacions"¹¹¹-, ben segur que participà en la que s'obrí sobre el règim jurídic de la propietat i la contractació agrària oberta el mes de juny¹¹².

¹⁰⁹ BERNALDO DE QUIRÓS, Constancio: *Los derechos sociales de los campesinos*, Madrid, 1928:59-63. Bernaldo aclareix que el decret declarava "redimibles todos los foros, subforos, foros frumentarios, rentas en saco, sisas, derechos, cédulas de planturía y cualesquiera otros gravámenes de análoga naturaleza jurídica sobre bienes inmuebles en las provincias de Galicia, Asturias y León".

¹¹⁰ AUNÓS, Eduardo: *Primo de Rivera. Soldado y gobernante*, Madrid, 1944:142. El reial decret del 7 de gener rebé disposicions complementàries a través de reials ordres el 8 d'abril i el 8 de juny del 1927 (BERNALDO DE QUIRÓS, Constancio: *Los derechos sociales...*:55) i es reforçà amb un altre reial decret el 7 de gener de 1929, segons el qual, per a la compra de terres a propietaris, es posava com a condició que aquests mostressin el desig de voler vendre (CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos...*:199).

¹¹¹ Quan s'obrí el 1924 la informació per confeccionar un nou Codi Rural, *La Terra* (31-5-1924:1) digué en un article titulat "Una altra informació!": "No ens ha commogut a nosaltres aquesta notícia perquè estem agobiats de informacions, de dictàmens, de comissions i de bons propòsits". I Josep Ricard, en motiu precisament de la informació oberta el juny de 1926 digué: "Ya nadie ignora la famosa suma de miles de pesetas que han costado al tesoro nacional las informaciones agrarias, yacentes entre el polvo de los archivos" (*El Fructidor*, 3-4-1926:1).

¹¹² Tan sols dispo de la declaració de l'exvicepresident de la Unió Josep Ricart que, en el mateix article citat a la nota anterior, titulat "Seamos infalibles" publicat, -a *El Fructidor* el 3 d'abril del 1926- digué: "Rogamos al gobierno que haga (...) un minucioso registro de todos los contratos de la agricultura en general hasta la fecha. Así dadas las circunstancias, tendrían una vía firme para hallar sin pérdida de tiempo la razón de las dos crisis, o sea, la infalible i la justicia pero aclaradas por haberles oscurecido la conveniencia de los agricultores de salón. A nadie puede extrañarle que hablemos de esta manera".

En canvi, el sindicat rabassaire català es tornà a deixar sentir amb força el 1927. A finals de març, amb l'intent novament de fer una demostració de força, desplaçà a Madrid més de quaranta delegats locals dirigits per Companys, Aragay, Pere Estartús i Ernest Ventós. Els rabassaires obtingueren entrevistes amb els ministres de Treball, Gràcia i Justícia i Foment, Eduard Aunós, Galo Ponte i Conde de Guadalhorce respectivament. També visitaren Goicoechea, un dels membre de la Comissió per a la redacció del Codi Rural. Primo de Rivera no els pogué rebre per indisposició. Les peticions dels delegats rabassaires anaren relacionades amb el problema de la rabassa morta, especialment sobre la duració del contracte, i amb la necessitat d'accelerar els treballs d'elaboració del Codi Rural. Tot i que sobre aquest Codi traieren la impressió que "va para largo", Estartús assegurà que "salieron bastante bien impresionados de sus diferentes entrevistas para resolver su problema". *El Fructidor* digué: "nos felicitamos de la buena acogida que en Madrid han tenido y de lo atendidos que han estado en todo en todos conceptos. El ministro de Treball prometé ocupar-se de l'assumpte sobre la rabassa morta celebrant una reunió amb el ministre de Gràcia i Justícia, per tal de posar-se d'acord tots dos abans d'informar al cap del govern"¹¹³.

La Unió intentà augmentar la pressió que exercí en les entrevistes amb els ministres a través de la presentació de dos documents: un era una instància que deixaren al govern on reclamaven la solució al problema social agrari, firmada també per organitzacions de vinyaters de la Manxa, i l'altre era un manifest on s'exposava un programa molt moderat i possibilista -el més moderat i possibilista que havia elaborat fins aleshores-. Demanava "fijar un límite a la renta de la tierra; prohibir los arrendamientos de un año (...) [i] considerarse la pequeña propiedad, la propiedad familiar, como instrumento de trabajo, liberándola de toda tributación y declarándola inembargable". Per altra banda s'extenia sobre el problema dels contractes de rabassa, denunciant desnonaments a què eren sotmesos els rabassaires, demanant poder cobrar les millors fetes pel pagès al final del contracte i recordant que en l'informe que publicà l'Institut de Reformes Socials sobre el conflicte rabassaire els juristes recomenaven la restauració històrica de la rabassa morta afegint "que ya se sabe que es de origen enfitéutico". S'expressava una profunda preocupació pel fet que a partir de 1926, a causa d'una sentència que va sentar jurisprudència, només serien reconeguts com a contractes de rabassa morta aquells en què el pagès pogués demostrar per escrit que havia rebut la terra per tal que fos plantada de vinya. La sentència permetia desnonar a partir d'aquell mateix moment centenars de rabassaires perquè només una petita part de tots ells disposava d'aquesta prova escrita. La Unió acabava prestant-se a seure a parlar amb l'IACSI i a col·laborar en la creació

¹¹³ *El Diluvio*, 7-4-1927:16; 17-5-1927:24; *Agricultura*, 20-4-1927:223; *El Fructidor*, 16-4-1927:1.

de comitès paritaris. La paraula remissió no apareixia en el manifest per enlloc¹¹⁴.

Les entrevistes amb els ministres i l'entrega dels documents no foren en va. Ja al mes d'abril la Junta d'Acció Social Agrària s'ocupà i estudià en una reunió les propostes de la Unió¹¹⁵. A finals d'any s'encarregà a un dels vocals obrers d'aquesta Junta, Lucio Martínez Gil, membre de la UGT, la redacció d'una ponència sobre la rabassa morta. La ponència fou presentada a la Junta molt a principis del 1928 i fou aprovada gairebé per unanimitat, amb una sola abstenció, amb la supressió d'un sol article que es referia a arrendaments. El projecte, per sorpresa de tothom, preveia el dret de remissió de les terres cultivades a rabassa morta amb la indemnització corresponent als propietaris¹¹⁶. Com a punt primer exigia que se suspengués "la tramitación de los deshaucios que se hayan incoado contra las personas que en Cataluña tengan plantadas de vides tierras que no sean de su propiedad, y que no se incoen nuevos procedimientos, salvo en el único caso de falta del pago en la renta"¹¹⁷. Encara que per a l'aprovació final del projecte -que a la fi mai arribà- aquest hauria hagut de passar primer pel consell de ministres i probablement també per l'Assemblea Nacional -substitut del Parlament durant la Dictadura-, la notícia alarmà enormement els representants i els sindicats dels propietaris. Fou potser el més gran ensurt per als propietaris catalans en tota la Dictadura. Per contra la Unió acollí el projecte molt satisfactòriament. Pere Estartús l'elogià dient que "estamos de enhorabuena (...). Informan dicho proyecto de ley los principios sostenidos por la Unión de Rabassaires"¹¹⁸.

La Unió entengué que aquella era una gran ocasió que no es podia desaprofitar. A finals de gener publicà un document on defensava el projecte de la Junta d'Acció Social Agrària i denunciava desnonaments indiscriminats de pagesos als jutjats municipals, contractes humiliants i el fet que els propietaris es neguessin a abonar les millors fetes

¹¹⁴ *Agricultura*, 20-4-1927:224. El document dirigit al govern està publicat a GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu...*:21-28.

¹¹⁵ *Agricultura*, 20-4-1927:224.

¹¹⁶ I, cosa important, s'especificava que també serien considerades de rabassa aquelles "que antes estuvieran comprendidas en esta denominación, y aquellas otras que tuvieran la misma finalidad, cualquiera que haya sido su forma de contratación" (*RIACSI*, febrer de 1928:25-27).

¹¹⁷ *RIACSI*, febrer de 1928:25-27; *El Fructidor*, 31-3-1928:1.

¹¹⁸ *El Diluvio*, 31-1-1928:36. L'article d'Estartús es titulava "La reintegración al campo. El proyecto de ley de la Junta de Acción Social Agraria sobre rabassa morta". En ell defensava que l'aprovació del projecte de la Junta d'Acció Social Agrària sobre els contractes de rabassa morta era la millor manera d'evitar el despoblament del camp i que en aquest sentit hauria de satisfer molt a la Junta de Reintegració als Camps que presidia el catòlico-social Josep Elías de Molins i que havia estat creada per l'Ajuntament de Barcelona a principis d'aquell any.

pels pagesos en les finques un cop acabat el contracte i que no ajudessin als pagesos en les despeses dels cultius¹¹⁹. Per altra banda la defensa d'aquest projecte coincidí amb la represa de la campanya de mítings que pogué portar a terme el sindicat rabassaire entre el març i el maig d'aquell any. El primer míting se celebrà a Martorell el 18 de març i en ell es llegí i s'aprovà per unanimitat un telegrama que s'havia d'adreçar al govern demanant "se legisle en sentido de hacer imposible el despojo de que son víctimas los rabassaires y resuelva el problema de la rabassa". El president Riera digué en l'acte que "hay un estado de opinión favorable a nosotros, y creo que el Gobierno resolverá el problema" i Companys sentencià que "pronto vendrá una disposición del Gobierno que resuelva el problema de la rabassa"¹²⁰. Després del míting que se celebrà l'abril a Vilafranca també s'enviaren diversos telegrames al govern demanant "solución problema rabassa morta"¹²¹. I en l'assemblea de delegats del 13 de maig s'acordà enviar una comissió a Madrid per continuar pressionant al govern¹²². Probablement, però, el viatge no es realitzà ja que a finals de maig la Unió es veié obligada a suspendre tot acte públic a causa d'un enduriment de la política repressiva almenys a la província de Barcelona.

També en aquell mes de maig la Unió publicà un altre manifest on exposava un nou programa que ja serà el definitiu de la dècada: redempció de la rabassa morta segons les bases aprovades per la Junta d'Acció Social Agrària, fixació de vint anys com a termini mínim en els arrendaments, fixació d'un límit en la renda de la terra, consideració de la petita propietat com a instrument de treball eximint-la de tributs i declarant-la inembargable, dret al cobrament de millores a l'acabament del contracte, redimibilitat forçosa dels censos, adjudicació al domini públic de les terres descobertes que no haguessin estat declarades i legislació més favorable per als jornalers. Per altra banda el programa també contenia diversos aspectes de política agrària com els transports, crèdit, ensenyament, suport tècnic, repoblació forestal i política hidràulica¹²³. Era un programa molt més moderat d'aquell inicial de 1923 en què es demanava el dret de remissió de totes les terres de planter cultivades sota contractes i de convertir aquests en contractes indefinits. El del 1928 serà un programa ja molt semblant al que elaboraran Companys, Aragay, Ventós i Joan Casanelles en la ponència sobre el

¹¹⁹ *El Diluvio*, 24-1-1928:29.

¹²⁰ *El Fructidor*, 24-3-1928.

¹²¹ *El Fructidor*, 29-4-1928:1.

¹²² *Agricultura*, 15-6-1928:157.

¹²³ *El Diluvio*, 8-5-1928:35; *Agricultura*, 15-6-1928:156-157.

problema agrari que s'aprovà en la Conferència d'Esquerres del 1931 que havia de donar lloc a la formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya. Segons aquesta ponència, els contractes de rabassa serien considerats emfiteusis, encara que no es deia res de dret de remissió, i els arrendaments haurien de tenir una durada mínima de deu anys -en lloc de vint segons deia el programa de la Unió del 1928-¹²⁴.

Alguna cosa hi tingué a veure la reacció i pressió de l'IACSI i altres associacions de propietaris catalanes en la no aprovació final del projecte de la Junta d'Acció Social Agrària sobre la rabassa morta. L'Institut Agrícola assumí novament en aquella ocasió la representació de tots els propietaris afectats després de posar-se d'acord amb la important Associació de Propietaris del Penedès, fundada el desembre de 1924 en ple temor per l'estudi d'un Codi Rural. El mateix mes de gener de 1928, davant la gravetat del problema, l'IACSI envià una comissió a Madrid per entrevistar-se amb alguns membres del govern per demanar que "antes de dictarse ningún precepto fuera abierta una información pública acerca de la redención de las *rabasses*"¹²⁵. La comissió pogué arrencar del ministre de Treball la declaració que el govern mai havia pensat establir la redempció forçosa a favor del cultivador. En canvi, el ministre insistí en què era molt probable que es dictessin "disposiciones sobre los contratos de rabassa y otros similares"¹²⁶. A partir de finals de gener els diaris *La Veu de Catalunya*, portaveu de la Lliga Regionalista, i *La Vanguardia*, de tendència monàrquica, publicaren una sèrie d'articles i enquestes sobre el tema dels contractes de rabassa. Lògicament totes les opinions recollides foren contràries a la redempció de les terres cultivades sota aquest

¹²⁴ IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, vol II, Barcelona, 1988:434. La ponència també establia que s'haurien de revisar les condicions de treball dels pagesos i es tendiria a la consagració jurídica de l'acotament familiar, consistent en una petita propietat de terra i una casa. Aquest acotament familiar ja havia estat defensat per Pere Estartús, en nom de la Unió, el 1928. Estartús digué que aquest acotament era "a nuestro entender, el modelo de institución agraria que resuelve mejor el problema de la tierra (...) constituido por la casa rural, huerto y extensión suficiente de tierra para producir con diversos cultivos lo suficiente para el holgado mantenimiento de una familia de labradores. El coto familiar debe estar al abrigo de todo embargo por deudas y ni el Estado para pago de los impuestos debiera tener la facultad de embargar el coto, pero sí una parte de los frutos. Algo parecido al Coto Familiar nuestro es la institución norteamericana que se conoce con el nombre de Homestead, cuya práctica hace días está dando brillantes resultados" (*El Diluvio*, 19-2-28:26). Aquest acotament familiar seria l'equivalent al famós model de la caseta i l'hortet rural de Francesc Macià i l'oposat a la institució de l'hereu que manté la gran propietat a través del masover i/o parcers.

¹²⁵ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1928*, Barcelona, 1929:100; *RIACSI*, febrer de 1928:27-30.

¹²⁶ *Viticultura y Enología*, març de 1928; *El Fructidor*, 31-3-1928:1.

tot positiva si ens atenem al resultat final de llei¹³². Ja que el text original d'aquesta, finalment, sofrí algunes retallades en la seva aprovació definitiva a través del reial decret el 21 de novembre. Aquesta llei tenia com a principal avantatge per als arrendataris l'establir un mínim d'anys la duració dels contractes en funció del tipus de cultius. Però els contractes signats amb anterioritat al reial decret quedaven exclosos dels beneficis d'aquest¹³³. El periòdic republicà de Terrassa *Acción* digué que amb la nova llei la Unió "obtiene el primer triunfo a favor de los payeses"¹³⁴. Era, però, un triomf ben esquifit, després de tants esforços per aconseguir fer realitat totes les promeses i projectes que des del mateix govern s'havien fet.

Per altra banda, l'IACSI, tampoc satisfet ni d'aquesta llei ni de la política social-agrària en general seguida pels governs de la Dictadura aprofità la festa de l'Agricultura del maig de 1930 per elevar unes conclusions al nou govern en la primera de les quals demanava "la revisión de la obra del [gobierno] anterior (...) en cuanto a la propiedad rústica y a la producción agrícola". I oferia el llistat de totes les lleis que demanava que es deroguessin la primera de les quals era la d'arrendaments rústics del 1929¹³⁵. En la darrera conclusió aquest Institut es declarava "opuesto al intervencionismo del Estado, tan exagerado durante el último periodo de excepción, oponiéndose, fuera de casos excepcionales y siempre transitorios, (...) a las limitaciones a la contratación". Amb aquestes manifestacions l'IACSI deixava ben clar quina opinió li havia merescut la política social-agrària de Primo de Rivera, la qual l'havia obligat a mantenir-se en estat d'alerta durant els set anys de dictadura.

¹³² Sobre la visita de la Unió a Madrid només sé que es portà a terme entre finals de juliol i principis d'agost i que els comissionats exposaren els resultats en l'assemblea de delegats de l'11 d'agost (*La Terra*, 10-8-1929:1).

¹³³ "La duración de los arrendamientos será determinada por la rotación o múltiples de la rotación que libremente elijan los contratantes, y en ningún caso podrá ser menor que la rotación completa, natural y corriente en la localidad, de acuerdo con el régimen de la comarca y en relación con la clase de cultivo y finca. En los arrendamientos de predios con plantaciones de frutales, olivos, viñas y otras análogas de producción anual, el plazo mínimo de duración del contrato será el necesario para la recolección de dos cosechas, y en los destinados a cultivo de huerta, cualquiera que éste sea y en los de regadío, dicho plazo mínimo será de tres años. Los contratos podrán ser prorrogados a voluntad del arrendatario por una sola vez y por un lapso de tiempo igual al determinado en el artículo anterior" (R.D. llei 21 de novembre de 1929 Gac. 24, a *RIACSI*, octubre-novembre de 1929:253-255).

¹³⁴ *Acción*, 6-12-1929.

¹³⁵ *RIACSI*, maig de 1930:110-111. La resta de lleis que demanava derogar eren la del 7 de gener de 1927 sobre aigües, la del 21 de novembre de 1929 sobre sindicació dels pagesos, la del 9 d'abril de 1926 sobre caixes rurals i la del 23 d'agost de 1926 que establia un codi de treball que afectava a l'agricultura.

3.2.3. Ni sense oblidar la lluita des de la base.

Si bé la tasca sindical principal de la Unió al llarg dels anys vint fou la d'aconseguir una llei de reforma agrària favorable als interessos rabassaires, aquest sindicat no deixà de banda completament les tasques sindicals més de base, d'ajuda i col·laboració als parcers, rabassaires i arrendataris tant en l'assoliment de millores laborals i de tractes com de protecció i defensa en els plets judicials que podien tenir amb els seus propietaris. En aquest segon aspecte la Unió va exercir bàsicament una funció d'orientadora jurídica a través del consultori jurídic gratuït que obrí per als seus associats a partir de finals de 1923 o a través de la secció titulada *Consultori jurídic* del periòdic *La Terra*, obert per als subscriptors d'aquesta. Lluís Companys, Fèlix Duran i Cañameras i Pere Estartús foren els advocats que en un primer moment prestaren aquest servei. Destinaren respectivament dues, tres i quatre hores a la setmana a atendre els socis rabassaires "de tot quant tingui relació amb rabassa, arrendament, cens i demés derivacions del problema de la terra, sempre que no impliqui per a dits senyors despeses de viatges, paper timbrat, etc"¹³⁶. La Unió, com a tal, és a dir, la Unió-Comitè Central, poc va participar en els plets i diferents litigis en què es van haver d'enfrontar associats seus. Foren les societats locals rabassaires que tenia federades les qui assumiren les despeses de la defensa dels seus afiliats en aquests plets. Una altra cosa és que els advocats contractats per a aquestes societats per a la defensa dels pagesos fossin els mateixos dirigents de la Unió que portaven el consultori jurídic del sindicat¹³⁷. Però

¹³⁶ *La Terra*, 1-12-1923:3. Les consultes a aquests advocats també es podien fer a través del secretari general del sindicat, el qual podia rebre als pagesos diàriament. En aquest cas es responia a través de *La Terra* o a través de carta, sempre que s'abonés prèviament el segell. (*La Terra*, 1-12-1923:3). La idea de la constitució d'un consultori jurídic gratuït hi fou des del mateix naixement de la Unió. Almenys en el míting rabassaire de maig de 1922 a Sant Sadurní així ho va exposar Companys. Quan Duran i Cañameras deixà el sindicat a mitjans de 1924, es quedaren sols Companys i Estartús, fins que, entre 1927 i 1928, s'afegí a l'equip jurídic rabassaire Josep Picó Martí, el qual era secretari de Companys en el seu despatx. Val a dir que no em consta que Joan Casanovas, tot i ser advocat i formar part de l'equip de propagandistes de la Unió, col·laborés en el consultori jurídic d'aquest sindicat. Tampoc no en formà part l'advocat Carles Crehuet Roig, que també col·laborà en la campanya de mítings rabassaires. Crehuet actuà com a assessor jurídic de la societat pagesa de Sant Boi de Llobregat i del Centre d'Agricultors de Sant Pere de Ribes. Almenys em consta una ocasió en què defensà en un plet un soci de la Unió. El soci rabassaire era de Gunyoles d'Avinyonet (*La Terra*, 19-7-1924:3). Per altra banda *El Fructidor*, de Vilafranca, esmentà en una ocasió (3-1-1925:2) a un tal Francisco García Blesa com a advocat de la Unió de Rabassaires. Possiblement, però, aquest hauria portat la defensa d'algun associat rabassaire sense tenir cap més vincle amb la Unió.

¹³⁷ Possiblement, només a causa de manca de fonts, no em consten gaires casos d'intervenció dels advocats de la Unió en plets a favor d'associats rabassaires. El fet que *La Terra* no s'hagi conservat en una bona part i que, tal com s'ha dit més amunt, no es caracteritzés per oferir notícies que es generaven a les poblacions rabassaires ha agreujat la falta d'informació. En la *Memòria* de la Unió del 1923 -única *Memòria* de què dispenso d'aquest sindicat- que *La Terra* publicà el 26 de gener de 1924 -a part d'especificar que "els advocats de la Unió (...) s'han encarregat de la defensa dels pagesos en molts judicis, tant en els jutjats municipals, com en els de Primera Instància, com en l'Audiència"- es parla de

tampoc tenia per què ser així. La societat de rabassaires de Sant Feliu, per exemple, contractà a Duran i Cañameras per a la defensa d'un cas el 1926, quan aquest ja no formava part de la Unió per haver estat expulsat el 1924¹³⁸. De fet, en els estatuts de la Unió enlloc constava que el sindicat havia d'assumir cap defensa en litigis. En canvi, en els estatuts de totes les societats locals rabassaires sí que s'especificava que la societat assumiria aquesta defensa¹³⁹. De fet, era una funció que havien assumit feia molt de temps. Des que es fundaren les primeres societats de rabassaires, que es remuntaven almenys a principis dels seixanta del segle XIX¹⁴⁰, aquestes tenien per principal finalitat recaptar diners per poder sostenir les despeses dels plets per salvar-se de desnonaments

trionfs aconseguits en plets procedents de Mediona, Sant Sadurní, Torrelavit, Sant Cugat del Vallès, Sant Martí Sarroca, Sant Cugat Sesgarrigues, Castellar del Vallès i Puigdàlber. Per altra banda s'afirma que "s'ha defensat en verbals i causes criminals als valents companys de Cervelló; [i] en pro dels pagesos de Sant Boi s'ha fet gran número de gestions i s'han iniciat alguns procediments (...); [per últim] els de Gunyoles han promogut interdictes i altres plets". Però de tots els triomfs de plets especificats en aquesta *Memòria*, la mateixa *La Terra*, al llarg de 1923, només havia precisat la intervenció d'advocats de la Unió en els casos de Sant Cugat del Vallès i de Castellar (20-10-1923:1; 1-12-1923:3). En concret, havia estat Companys el lletrat dels dos litigis. A part d'aquests, *La Terra* tan sols havia descrit dos plets portats també per Companys, a Santa Coloma de Gramanet (17-5-1924:1; 29-11-1924:4), un a Gunyoles d'Avinyonet, portat per Carles Crehuet (19-7-1924:3), i un a Castellví de Rosanes (8-3-1930:3), portat pel secretari de Companys, Josep Picó. De la resta de litigis descrits per *La Terra*, o bé no s'especificava l'advocat o bé no tingué cap relació amb la Unió. Foren els següents: un procedent de Teià (15-2-1923:8), un de Cervelló (15-2-1923:6), un de Masquefa (1-3-1924:3) i un de Lavern (28-6-1924:4). També s'amplià la informació dels litigis esmentats en la *Memòria* de 1923 procedents de Torrelavit (13-10-1923:2 i 4-4-1925:2), de Mediona (30-1-1923:6) i de Puigdàlber (15-12-1923:3). A banda de les informacions ofertes per *La Terra*, sobre notícies concretes referents a actuacions dels advocats de la Unió com a lletrats en litigis només em consta dues defenses de Duran i Cañameres, dutes a terme el 1922 i 1924 a Martorell i Sant Boi de Llobregat respectivament, descrites en el seu *Dietari* personal (pp. 702 i 726), i una de Pere Estartús a Vilafranca el 1927, ressenyada a *El Fructidor*, 1-1-1927. L'any següent, el 1928, la Societat d'Obrers Agricultors de Vilafranca acordà "nombrar como asesor y defensor en todos los actos judiciales" a Estartús (*El Fructidor*, 29-8-1928).

¹³⁸ *El Diluvio*, 31-10-1926:31.

¹³⁹ L'article 7 dels estatuts de la Societat Obrera Agrícola de Sant Sadurní, per exemple, elaborats per Fèlix Duran i Cañameras, i aprovats el 21 de març de 1924, deia així: "Esta Sociedad se obliga a sufragar los gastos que ocasionen las cuestiones judiciales que afecten a alguno de sus socios siempre que concurran los siguientes requisitos: a) que la cuestión verse sobre la explotación de la tierra, o sobre cualquiera de las formas económicas de la misma; b) que el socio interesado solicite la ayuda de la Sociedad; c) que lo permita el estado económico de la misma a juicio de la junta directiva, asesorada por un abogado" (*Estatutos de la Sociedad Obrera Agrícola de San Sadurní de Noya*, Sant Sadurní de Noya, 1924). Articles gairebé idèntics a aquest tenien els estatuts de les societats de rabassaires, federades a la Unió, de Sant Llorenç d'Hortons, Sant Pau d'Ordal, Rubí i Sant Boi de Llobregat. Totes elles constituïdes entre 1922 i 1924 (Expd. 11.715, 11.606, 15.208 i 11.396, AGCB).

¹⁴⁰ Em consten societats de rabassaires en aquests anys a Rubí i a Sabadell. La de Rubí publicà el 1861 el manifest ja citat titulat *Ressenya en defensa de las vinyas á rabassa morta...* De la de Sabadell en donà constància el delegat rabassaire d'aquesta ciutat de la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya quan a l'assemblea que celebrà aquesta Lliga el juliol de 1882 digué que "en Sabadell hace ya más de veinte años que están asociados, en virtud de lo cual han logrado algunas ventajas" (*La Revista Tarrasense*, 20-7-1882:3).

contracte¹²⁷. I l'11 de febrer l'Associació de Propietaris del Penedès i l'IACSI convocaren una assemblea per explicar el viatge a Madrid i exposar la situació del cas, després que el govern es mantingués amb la fermesa de legislar sobre la rabassa i que Primo de Rivera hagués afirmat que "el problema de la rabassa morta es un problema de opinión y entiendo que debe resolverse"¹²⁸. Com a nova mesura de pressió, l'IACSI decidí enviar el seu llibre *La rabassa morta. Informe al Instituto de Reformas Sociales y Memoria*, publicat el 1923, a tots els parlamentaris per si el projecte de l'Acció Social Agrària arribava a l'Assemblea Nacional, cosa que finalment no succeí.

A canvi de l'oblit voluntari d'aquest projecte per part del govern, abans de finir el 1928 es començà a estudiar la llei d'arrendaments rústics que s'acabarà aprovant el 1929. Aquest any s'havia iniciat amb l'anunci de Primo de Rivera d'una inajornable reforma agrària. Segons el ministre Aunós, el general estava disposat a "emprender la tarea de cambiar radicalmente el porvenir de las masas campesinas desheredadas". Però "un importante grupo de aristócratas terratenientes se mobilizó y puso en obra las influencias de que gozaba a Palacio (...) Los grandes propietarios rurales se alarmaron también"¹²⁹. Finalment tot es quedà en l'aprovació d'una llei d'arrendaments rústics aprovada per reial decret el 21 de novembre de 1929, poques setmanes abans de la caiguda de la Dictadura. El projecte havia estat presentat el mes de maig i l'Assemblea Nacional n'emeté un dictamen el mes de juny¹³⁰. Un cop més hi hagué reaccions per part dels propietaris. L'IACSI tingué una reunió el 23 de juny amb diversos representants d'associacions de propietaris del Penedès i Camp de Tarragona i acordaren elevar un escrit al President del Consell de Ministres demanant la retirada d'aquell projecte. L'IACSI defensà per damunt de tot la llibertat de contractació, que la llei intentava limitar, i combaté la fixació de la durada dels arrendaments en sis anys, cosa que aconseguí¹³¹. La Unió, per la seva banda, intentà contrarrestar aquesta posició dels propietaris catalans amb un nou viatge a Madrid per entrevistar-se amb membres del govern. Però la visita no fou del

¹²⁷ *La Veu de Catalunya* entrevistà al Baró d'Esponellà, president de l'IACSI -27-1-1928-; Raimon d'Abadal -1-2-1928-; Jaume de Riba -3-2-1928-; Antoni M. Borrell i Soler -4-2-1928-; Maspons i Anglasesell -8-2-1923-; Albert Talavera -10-2-1928-; Pau Benach -17-2-1928-; Francesc Hostench -21-2-1928-; i Josep Cañas -28-2-1928-.

¹²⁸ *El Fructidor*, 17-3-1928:1.

¹²⁹ AUNÓS, Eduardo: *Primo de Rivera...*:141.

¹³⁰ *Agricultura*, 15-7-1929:161.

¹³¹ *Agricultura*, 15-7-1929:161; INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1929*, Barcelona, 1930:80.

o per obtenir el cobrament de millores fetes a la vinya un cop acabat el contracte. Precisament era molt poc freqüent obtenir aquest abonament de les millores sense passar per la via del litigi. I generalment el parcer sol, sense l'ajuda d'un sindicat, estava incapacitat econòmicament per enfrontar-se a un plet que desconeixia d'entrada si el podia guanyar¹⁴¹.

Es donaren diversos intents per tal que la Unió assumís responsabilitats en la defensa dels associats en casos de litigis. La primera assemblea en què es plantejà aquesta possibilitat fou en la del 25 de març de 1923. Arran d'un intent de desnonament d'un soci rabassaire de Sant Sadurní, el delegat d'aquesta localitat, Josep Raventós, plantejà que es redactés una proposició "que concretés la millor manera com la Unió i les demés corporacions rabassaires han de protegir i ajudar als seus membres en el terreny del dret establert, en cas de que s'hagi d'anar als tribunals a discutir i atenent a la seva creença de que aquesta és una de les missions (si bé no la única ni la més important) que han de complir les entitats rabassaires"¹⁴². Duran i Cañameras fou l'encarregat de redactar la proposta, la qual seria aprovada en l'assemblea següent, la del juliol del mateix any. En el text de la proposta s'assenyalava que serien les societats locals les que "pagaran els gastos produïts per la defensa dels seus adherits en les causes criminals que se'ls hi promoguin per la causa de la terra i en els plets que sostinguin amb els propietaris, sempre que el plet pugui tenir un resultat satisfactori, a judici d'un advocat designat per la Junta Directiva". La Unió-Comitè Central només es responsabilitzava de sufragar les despeses "de les causes criminals que es promoguin com a conseqüència de moviments diposats per l'assemblea de delegats i els dels plets quina solució anada a obtenir al Tribunal Suprem, pugui sentar jurisprudència favorable als conreadors de la terra, en les seves relacions jurídiques amb els propietaris". A aquests casos s'afegia la condició que "tres abogats designats per el Comitè Central, dictaminin que la solució que pot obtenir el plet en el Tribunal Suprem, pot afavorir als conreadors de la terra no propietaris"¹⁴³.

Malgrat que s'aprovà per majoria, aquesta proposició redactada per Duran no acabà d'agradar a tothom. A finals del mateix any, el 1923, a l'assemblea del mes de novembre, el delegat rabassaire de Sant Boi de Llobregat, Pere Carol, presentà una

¹⁴¹ L'advocat Albert Talavera, president de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà als anys vint, reconegué el 1928 que quan un parcer és desnonat "encara té el camí de reclamar les millores; però aquest mitjà costós generalment no pot usar-lo el rabassaire, en situació d'inferioritat, i quan se li pren el seu mitjà de sosteniment" (*Aires de la Conca*, 24-2-1928).

¹⁴² *La Terra*, 4-8-1923:3.

¹⁴³ *La Terra*, 4-8-1923:3.

nova proposta per tal que la implicació de la Unió en la defensa dels seus associats anés més enllà del que s'aprovà el mes de juliol. Carol proposava que la Unió tingués advocats a sou al servei dels associats per a qualsevol consulta a qualsevol hora i que el sindicat assumís les despeses de la defensa dels judicis que se celebrassin en els jutjats de primera instància, mentre que les societats locals sols haurien de fer-se càrrec de les despeses dels judicis celebrats en els jutjats municipals. Per tal que la Unió pogués assumir aquestes responsabilitats s'augmentaria la quota d'associat a 10 cèntims setmanals¹⁴⁴. La proposta fou rebutjada per falta d'unanimitat en l'assemblea de delegats d'abril de l'any següent, després que la seva discussió es deixés en suspens a l'espera que les societats locals se l'estudiessin detingudament¹⁴⁵.

Molt probablement, però, malgrat la poca o nul·la intervenció de la Unió-Comitè Central en judicis a favor d'associats rabassaires, la constitució d'aquest sindicat a partir de 1922 i la seva irrupció en l'escenari de la conflictivitat rabassaire va fer variar d'alguna manera o altra -almenys frenant-la- la tendència progressivament favorable al propietari que els tribunals municipals o de districte havien anat marcant fins llavors. A través de l'orientació, a través de la conscienciació en mítings i premsa, a través de la denúncia de casos d'abús mitjançant *La Terra*, a través de l'organització de noves societats locals, a través de la recomanació d'advocats i sobre quins judicis calia jugar a fons, la Unió va exercir sens dubte un paper important en la defensa dels drets dels rabassaires des de la mateixa base¹⁴⁶.

Foren aquests els mateixos mitjans amb els que la Unió de Rabassaires-Comitè Central col·laborà a la mobilització sindical de base -dirigida exclusivament des de la mateixa

¹⁴⁴ *La Terra*, 29-12-1923:2.

¹⁴⁵ *La Terra*, 3-5-1924:3.

¹⁴⁶ Després de dues sentències favorables a dos rabassaires de Sant Cugat en què hi havia intervingut Companys en la seva defensa, *La Terra* digué: "tothom es dona compte de que no és ara com abans; que la feina de la Unió de Rabassaires i la tasca de llurs propagandistes, despertant a la gent, i posant damunt la taula la vera significació del problema rabassaire que restava desconegut, va donant ja llurs fruits de millores. Fins tan sols fa dos anys, aquests rabassaires haurien sigut trets de la vinya punt en blanc, enviant-hi els moços d'esquadra" (*La Terra*, 3-11-1923:1). Un mes després *La Terra* (1-12-1923:1) insistia: "Des que la Unió és feta que ja no és possible llençar a un rabassaire com el llançaven abans de la vinya, solsament enviant els moços d'esquadra. Des que la Unió és feta, s'han aconseguit millores a determinats llocs, s'han guanyat deshaucis, s'ha aixecat enormement la moral colectiva, s'ha sembrat energies en l'esperit conformista i resignat del rabasser, ens hem fet respectar... Tot rabassaire sap, ja ara, que no està tot sol". A finals de 1924, des del portaveu rabassaire es deia amb orgull: "La Unió de Rabassaires ha posat a rotllo a molt nombre de propietaris que s'havien proposat fer el deshauci dels seus rabassaires. Podríem ja fer una llista bastant llarga de rabassaires que han guanyat el judici que se'ls seguia per a desahuciar-los" (*La Terra*, 29-11-24:2). El to clarament partidista i subjectiu d'aquestes afirmacions no nega la validesa del missatge que es pretenia i pretenc donar.

base- a partir de 1922 per obtenir millores en els tractes entre parcers i propietaris a nivell local. A partir mitjan aquest any, coincidint amb la constitució de la Unió, amb la reactivació sindical obrera general que es donà després del restabliment de les garanties constitucionals i amb l'agreujament de la crisi del vi que des del 1920 es deixava sentir amb força, hi hagué també una reanimació de la lluita sindical rabassaire després del parèntesi forçat de 1921.

El 1922 hi hagué mobilització rabassaire per aconseguir millores laborals almenys a Martorell, Sant Sadurní, Masquefa, Montornès i Teià¹⁴⁷. Al mes de gener de 1923 *La Terra* anunciava amb orgull que "els propietaris s'han queixat a n'el ministre de Treball de *l'agitació* que en els camps produeix la nostra campanya"¹⁴⁸. Quinze dies més tard el mateix periòdic denunciava que hi havia molts judicis de desnonament pendents en poblacions com Cervelló i Sant Martí Sarroca¹⁴⁹. En la *Memòria* de la Unió d'aquell any s'afirmava que "són molts els pobles en els que els conreadors de la terra han conseguit millores gràcies a l'actuació de les societats adherides a la Unió en el transcurs de l'any que havem acabat. Així, a Barberà, un propietari ha canviat les seves aparceries en arrendament pagader en diners, molts propietaris de Montornès han concedit millores als seus parcers, a Hospitalet s'han rebaixat els preus dels arrendaments i alguns propietaris de Sentmenat, de Cervelló, Vallromanans i de Castellbisbal també s'han humanitzat"¹⁵⁰.

La lluita sindical de 1923 hagué de ser especialment dura a Cervelló, Martorelles, Castellar i Mediona. A Cervelló i a Martorelles hi hagueren detencions arran de la verema d'aquell setembre. A Cervelló s'empresonà tota la junta de la Viticultora Cervellonenca, federada a la Unió, perquè la societat acordà no acudir a la verema al costat d'esquirols¹⁵¹. A Martorelles es denuncià "un alçament agrari i tres parelles i el sergent de la Guardia Civil del puesto de Mollet (...) varen escorcollar a tots els pagesos

¹⁴⁷ *L'Avenir*, 28-10-1922 i 18-11-1922; *La Terra*, 15-12-1922:3, 4-8-1923:3 i 1-12-1923:3; DURAN i CAÑAMERAS, Fèlix: *Dietari*:693. Val a dir que no he pogut disposar de les fonts més adequades per a la localització de la conflictivitat social-agrària. Molt probablement foren moltes més les poblacions que s'afegiren a les mobilitzacions sindicals de 1922.

¹⁴⁸ *La Terra*, 30-1-1923:5.

¹⁴⁹ *La Terra*, 15-2-1923:6.

¹⁵⁰ *La Terra*, 26-1-1924:3.

¹⁵¹ *La Terra*, 1-12-1923:2. A part, en aquella verema la Viticultora Cervellonenca va presentar als propietaris unes bases on es recollien millores laborals (*La Terra*, 16-2-1924:3).

que en gran nombre i per ésser dissabte, en aquella hora hi havia al cafè"¹⁵². Des de Castellar, a finals d'any, s'afirmava que havien tingut "lluïtes amb alguns dels nostres propietaris"¹⁵³. I a Mediona el Sindicat Agrícola Cooperatiu dirigí la mobilització i la resistència a no pagar les parts en la verema d'aquell any. Mobilització que es repetí en la verema del 1924, malgrat que ja fos en ple període dictatorial¹⁵⁴.

La Dictadura de Primo de Rivera no pogué acabar del tot amb la mobilització sindical rabassaire. El 1924 la Unió encara pogué col·laborar en la constitució de nou entitats rabassaires locals. Aquell any, mentre des de Sant Boi de Llobregat s'afirmava que "gran és la revolta" que hi havia entre sectors rabassaires, a Santa Coloma de Gramanet l'organització de la societat pagesa va anar acompanyada d'una campanya en contra d'uns vedats que va acabar amb dos judicis i amb l'arrencada de cinquanta ceps i el desbrotament de cinc-cents més, per represàlies, al president de la societat de rabassaires de la localitat¹⁵⁵. A l'octubre del mateix any *La Terra* afirmava que "en els pobles on l'organització [rabassaire] és completa el tracte [dels propietaris] ha millorat"¹⁵⁶. Encara el 1927 s'acusà a la Societat de Rabassaires de Sant Pau d'Ordal de provocar reiteradament incendis al terme i se l'amenaçà amb la clausura de l'entitat¹⁵⁷. I el 1928 Duran i Cañameras afirmava que "degut a les campanyes agràries (...) s'han rebaixat en alguns llocs les parts del ters al quart, del quart al quint, etc."¹⁵⁸.

Totes aquestes actuacions es dugueren a terme sense la intervenció directa de la Unió de Rabassaires-Comitè Central. Si de cas aquest organisme intentà moderar els radicalismes i els apassionaments tal com succeí en el cas de la verema de 1923, en què bona part de les bases rabassaires, inclosos importants dirigents com el mateix president, defensaren deixar de pagar les parts i mantenir-se en una postura de força, o en el cas de la tensió social que es produí a Martorelles a partir de l'octubre també del 1923 arran de les detencions d'uns rabassaires. En aquest cas concret la Unió procurà asserenar els ànims dels pagesos d'aquesta població demanant calma a través de la celebració d'un

¹⁵² *La Terra*, 29-9-1923:4.

¹⁵³ *La Terra*, 1-12-1923:3.

¹⁵⁴ Expd. 7.887, AGCB.

¹⁵⁵ *La Terra*, 29-3-1924:2; 17-5-1924:1.

¹⁵⁶ *La Terra*, 18-10-1924:1.

¹⁵⁷ Expd. 11.606, AGCB.

¹⁵⁸ *El Fructidor*, 18-2-1928.

mítting el gener de 1924. Els oradors rabassaires requeriren que es deixés de boicotejar als responsables de les detencions¹⁵⁹.

Aquest paper moderador s'explica almenys per dos factors, ambdós interrelacionats. En primer lloc perquè si es pretenia jugar la carta possibilista durant la Dictadura no tenia sentit i fins era arriscat mostrar extremismes tant a nivell de programa com a nivell d'accions sindicals. Prou pressionaven les organitzacions patronals perquè es fes callar definitivament a la Unió i als seus dirigents tal com va passar per exemple amb la CNT. I en segon lloc perquè els qui realment dirigiren la Unió als anys vint, els polítics republicans Lluís Companys, Amadeu Aragay i Pere Estartús, principalment, es veieren obligats des d'un primer moment a conduir el sindicalisme rabassaire de la Unió cap a uns canals que els facilités no perdre el control del sindicat. I, d'aquesta manera, evitar que els sectors més radicals pròxims a l'anarcosindicalisme o al comunisme -els quals visqueren sempre dins la Unió- no acabessin fent-se amb les regnes de l'organització, la qual cosa hauria significat la defenestració gairebé segura d'aquells dirigents polítics. D'alguna manera fou el que passà als anys trenta.

Però per altra banda, la moderació progressiva del programa de la Unió al llarg dels anys vint no s'ha d'entendre només com una estratègia sindical i política dels dirigents polítics encapçalats per Lluís Companys, sinó també com la constatació que els sectors reformistes rabassaires, els representants principals dels quals eren precisament els mateixos dirigents polítics republicans, havien anat guanyat influència, no tan sols dins la Unió sinó dins de tot el sindicalisme rabassaire, a costa dels sectors més radicalitzats, els quals haurien anat perdent pes des d'immediatament després del trienni bolxevic. És a dir, abans fins i tot de la fundació de la Unió. Mantenir aquests sectors més radicals dins aquest sindicat, tot consolidant un tarannà i una estratègia reformista, fou la gran tasca i mèrit dels dirigents rabassaires, especialment de Lluís Companys.

Per això, el crit de "la terra per al qui la treballa" mai fou pronunciat pels dirigents de la Unió als anys vint en el sentit en què es popularitzà als anys trenta. Sí que fou pronunciat en la mesura que volia significar la legítima aspiració, compartida pel catolicisme social, que el més òptim havia de ser que la terra arribés a pertànyer al pagès que la treballava a través d'una compra o del pagament d'uns drets. Així s'indicà,

¹⁵⁹ *El Diluvio*, 23-1-24:23. Amadeu Aragay digué que mentre els rabassaires detinguts "fueron absueltos, en cambio, el delator ha sido condenado por la opinión del pueblo (...). Ruega a los rabassaires que no sean rencorosos y que dejen de boicotear personalmente a los familiares de dicho individuo, como se ha venido haciendo en Martorellas hasta ahora. Esto -dijo- no debe hacerse. No nos pongamos a su nivel. Seamos buenos, o sea, fuertes, o sea generosos".

per exemple, en la memòria de la Unió del 1923¹⁶⁰. Però només com a una aspiració que s'havia d'aconseguir a través de lleis que facilitessin aquest accés del conreador a la propietat *sempre* indemnitzant o pagant al propietari i mai a partir de l'expropiació forçosa dictada per l'Estat o per qui fos. Malgrat tot, és evident que el crit -com a sinònim d'expropiació- quallà ja als anys vint en certs sectors camperols i que les associacions de propietaris acusaren la Unió d'haver escampat aquest lema. Pere Estartús hagué d'indicar, almenys en dues ocasions, que s'equivocava qui pensés que la Unió pretenia que els pagesos es quedessin les terres a canvi de res. El desembre de 1927 Estartús es queixà dolgut que "los enemigos de la Unión de Rabassaires digan que queremos la incautación de las tierras, siendo nuestro programa comprar, partiendo de la base legal que ellos tengan declarado al catastro". I un mes més tard insistí en què "es una bellaquería lo que se propagaba sotto-voce por gente sin dignidad, de que nosotros, los propagadores de los principios reivindicadores del trabajador de la tierra, esparcíamos la especie de que la tierra no debía ser indemnizada al dueño al redimirse en favor del cultivador"¹⁶¹.

Companys havia hagut de negar ja el mateix any de fundació de la Unió el que "dicen por ahí, que yo predico el repartimiento de las tierras y aconsejo que no se pague el arrendamiento. Esto quisieran ellos, que yo hiciese esta campaña aturdidamente"¹⁶². I anys més tard, el 1928, el mateix Companys especificà en un míting a Vilafranca que "la Unió de Rabassaires, contra el que molts creuen, no és una enemiga de la propietat. Demana per als rabassaires la redempció de les terres. Tanmateix, aquesta redempció no ha de verificar-se amb pèrdua dels propietaris, sinó que hauria d'efectuar-se fiant en la noblesa i bona fe d'aquests"¹⁶³. Quina diferència de llenguatge i missatge en comparació amb els dels primers anys de la Unió! El 1928 Companys estava demanant confiança en els propietaris! De fet, en aquest any, els dirigents rabassaires ja havien donat moltes proves que preferien l'acord, el pacte i la concòrdia amb els seus rivals sindicals que la lluita frontal. No en va, el 1927, per primera vegada la Unió es prestava a través d'un

¹⁶⁰ "Atenent al principi de que la terra ha d'ésser per al que ella cultivi volem siguin redimibles les cargues que pesen sobre el pagès" (*La Terra*, 15-2-1923:7). Es feia referència, però, a una redempció amb la deguda indemnització al propietari.

¹⁶¹ *El Fructidor*, 3-12-27; *El Diluvio*, 31-1-28:36. Aragay digué el 1930 que des del 1923 la Unió podia "haver declarat que la terra és d'aquell que la treballa" però que els interessà més trobar una fórmula que s'inspirés en la "justícia més pura i eterna" com "la terra és de tots" i "sols el treball crea drets efectius sobre la terra" (*La Terra*, 27-9-30:1).

¹⁶² *El Diluvio*, 22-5-1922:18.

¹⁶³ *Agricultura*, 15-5-1928.

document públic seure a parlar amb l'Institut de Sant Isidre¹⁶⁴. Aragay ja havia dit en un míting el gener de 1925: "no lluitem contra els propietaris, sinó contra el sistema, contra el règim de propietat i potser fins contra el fals concepte de propietat. Contra els propietaris, per què? Bé ja sabem prou qui [sic] avui se'ns oferís ocasió d'ésser propietaris, jo mateix ho seria amb tota seguretat amb els mateixos defectes dels que ho són [sic]"¹⁶⁵. En el drama escrit per Aragay, *Terra Nostra (el rabassaire)*, estrenat el 1925, les penes d'una família de rabassaires s'acaben quan casen la filla amb el fill del propietari, el qual, per la seva bona voluntat, decideix a la fi repartir les terres a la resta de famílies rabassaires que les cultivaven. L'autor aposta per una solució el menys revolucionària possible, almenys des d'un punt de vista sindical, i per un pacte o acord entre classes socials simbolitzat pel casament¹⁶⁶. Era el mateix pacte social que Aragay - igual que Companys - defensava des de la seva opció política republicana en aquell moment.

Fou a causa de la moderació del programa i les formes i de la seva incansable i persistent pressió davant del govern i de l'opinió pública que el 1928 -sota un règim dictatorial!- la Unió estigué a punt d'aconseguir marcar un gol als seus adversaris sindicals amb el projecte de redempció de la rabassa que redactà la Junta d'Acció Social Agrària. Si bé el gol no s'acabà materialitzant, almenys l'esforç de vuit anys d'intens treball serví a la Unió per presentar-se a les portes de la II República com la veu sindical pagesa catalana amb més poder d'atracció per aixecar la bandera dels interessos dels pagesos que cultivaven terres que no eren de la seva propietat.

¹⁶⁴ El document és comentat més amunt, a l'apartat 3.2.2.

¹⁶⁵ *La Terra*, 10-1-1925:2.

¹⁶⁶ Aragay va expressar en diverses ocasions la idea que la Unió no creia en la revolució sinó en l'evolució i el reformisme. Així ho digué clarament en els articles "Com resoldrem el problema?", a *La Terra*, 21-3-1925, i "O per aquí, o per la porta" en el qual intentà demostrar que "la tendència natural de l'home i de la societat és l'evolució" i no la revolució (*La Terra*, 3-1-1931:1). Els dirigents rabassaires pretengueren basar aquesta idea, molt en consonància a la que defensaren els socialistes utòpics del segle XIX, en què l'home és bo per naturalesa i que la humanitat no fa sinó evolucionar positivament. En el míting celebrat a Martorelles el gener de 1924 Ventós afirmà que de l'esclavitud de l'edat antiga al dolor dels rabassaires hi ha molta diferència, i que el pròxim pas seria òbviament l'alliberament del rabassaire. En el mateix míting Duran Cañameras oferí la mateixa idea quan digué que els castells ruïnosa només demostraven que s'havia acabat amb el feudalisme: "el progreso no tiene límites ni reconoce obstáculos". I Companys, en el mateix acte rematà el que ja havien dit els companys: "el progreso no se detiene" (*El Diluvio*, 23-1-24:23).

3.3. El treball en grup: el cooperativisme agrari d'esquerres.

Entre finals del segle XIX i principis del XX arreu d'Europa es produí una gran difusió del cooperativisme agrari. A França els 640 sindicats agrícoles existents el 1890 passaren a ser 2.069 el 1900 i a 6.647 el 1914. A Itàlia el 1905 hi havia censades 1.092 caixes rurals catòliques. A Alemanys es calculava que el 1905 hi havia 17.162 cooperatives agrícoles i a Dinamarca el 1900 hi havia 1.029 cooperatives de producció de mantega¹. Al conjunt d'Espanya, si bé gràcies a la llei d'Associacions de 1887 es donà una primera difusió important de societats cooperatives rurals, el gran desplegament del cooperativisme agrari es va produir a partir de la promulgació de la llei de sindicats agrícoles de 1906. Fou, de fet, un desplegament continu al llarg del primer terç de segle. Els 433 sindicats d'aquests tipus que es calculava que existien el 1907 passaren a 1.559 el 1910, a 3.470 el 1919 i a 6.813 el 1928. El nombre de pagesos agrupats en aquests gairebé set mil sindicats del 1928 s'acostava al mig milió: 452.159². A més dels sindicats agrícoles, però, també existien altres tipus de societats cooperatives rurals com les anomenades comunitats de llauradors, les cambres agrícoles, les caixes rurals i les associacions de llauradors. El 1926 el conjunt d'aquests tipus d'entitats sumaven 765.914 associats.

Quadre 3.3. *El cooperativisme agrari a Espanya el 1926. Número de socis per províncies i tipus d'entitats.*

	Sindicats Agrícoles	Comunitat llaurad.	Assoc. llaurad.	Caixes Rurals	Cambres Agràries	Totals
Castelló	16038	39908	23851	383	115	80295
València	27925	19835	3839	2613	354	54566
Badajoz	9475	20821	6109	7705	302	44412
Barcelona	31208		908	428	3991	36535
Oviedo	19959		6663	1951		28573
Tarragona	13228	2114	5514	5484	1353	27693
Múrcia	13054	6325	1519	1766	3586	26250
Saragossa	16253		4687	3689	398	25027
Alacant	12571	11663	160	39	43	24476
Navarra	7243	423	1750	14636		24052
Logronyo	13149	6677	200	759		20026
Corunya, La	11796		7137	164	31	19128
Toledo	7532	10429		412		18373
Lleida	13651		1061	1430	444	16586
Ciutat Reial	9435	5211	543	521	257	15967
Valladolid	13248	1865	280	461		15854

¹ Per al cas d'Itàlia SAPELLI, Giulio (ed.) *Il movimento cooperativo in Italia. Storia e problemi*, Torino, 1981:37. Per a la resta GARRIDO, Samuel: *Treballar en comú...*:22-23.

² GARRIDO, Samuel: *Treballar en comú...*:23.

Burgos	14115	450		1145		15710
Osca	12275		2641	514	135	15565
Còrdoba	3341	11060	549	420	45	15415
Zamora	10144		4887	166		15197
Orense	7119		6785			13904
Madrid	12679		1155	473		13834
Palència	12161	1074	336	93		13664
Girona	10498			1788	970	13256
Lleó	11185		120	1106		12411
Màlaga	8464	1153	2144			11761
Pontevedra	8543		2533			11076
Terol	7595	590	1310	1191		10686
Salamanca	7782		1726	78		9586
Santander	8358		564	463		9385
Lugo	8235		613			8848
Huelva	2952	4923	626			8501
Guipúscoa	5884		1844	645		8373
Balears	3412		953	3295	139	7799
Càceres	6165		661	395		7221
Conca	2391	3491	478	534		6894
Sòria	4913		234	1437		6584
Granada	3672	2163	175	70		6080
Albacete	4112	1227	52	283	370	6044
Jaén	5164			25	69	5258
Alava	4228		85	289		4602
Guadalajara	3299	230	964	57		4550
Segòvia	3937		79	400		4416
Biscaia	3249		1142			4391
Almeria	3020		987		152	4159
Sevilla	2044	1149		96	153	3442
Avila	2328		80	544		2952
Canàries	1592		543		560	2695
Cadís	1585		727		298	2610
Sumes	442206	152781	99214	57948	13765	765914

Font: MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España. Memoria Estadística de las Entidades Agrícolas y Pecuarias en 1º de Enero de 1927*. Ministeri de Foment, Madrid, 1927.

Barcelona i Tarragona eren unes de les províncies amb més alt nombre de pagesos cooperadors. Barcelona, en concret, era la que més pagesos tenia associats als sindicats agrícoles, 31.208. De fet, les quatre províncies catalanes destacaven en aquest capítol. Totes superaven els 10.000 associats als sindicats agrícoles aprovats segons la llei de 1906. L'explosió de fundacions d'aquests tipus d'entitats durant el trienni bolxevic col.laborà en bona part a assolir aquestes xifres altes. Però el ritme de fundacions arreu de Catalunya entre 1920 i 1926 fou també molt fort, sobretot a la província de Barcelona, lloc on operava en aquests anys la Unió de Rabassaires.

Quadre 3.4. *Evolució del nombre de sindicats agrícoles a Catalunya (1915-1934).*

Any	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Totals a Catalunya
1915	60	37	19	47	163
1916	58	43	48	44	193
1917	71	42	26	53	192
1918	76	46	33	61	216
1920	97	70	129	118	414
1923	154	94	183	156	587
1926	178	103	187	171	639
1934	152	130	110	148	540

Fonts: (1915) MINISTERIO DE FOMENTO: *Memoria descriptiva-estadística de las Entidades agrícolas y pecuarias*, Madrid, 1915; (1916) INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *Estadística de Asociaciones...*, Madrid, 1917; (1917) DIRECCION GENERAL DE AGRICULTURA, MINAS Y MONTES: *Memoria descriptiva-estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1-1-1917*, Madrid, 1917; (1918) MINISTERIO DE FOMENTO: *Memoria estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1 de abril de 1918*, Madrid, 1918; (1920) *Anuario estadístico de España, 1920*, citat a *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo Americana*, Espasa Editores, vol.XXI, Barcelona, 1923:360; (1923) MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA: *Anuario estadístico de España, 1923-1924*, Madrid, 1925; (1926) MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España...*, 1927; (1933) MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934.

El 1926 al conjunt de Catalunya eren gairebé 100.000 els pagesos associats a algun tipus de les entitats apuntades al quadre 3.3. Prop d'una tercera part del total de la població activa agrària.

Quin tipus de sindicalisme fou capaç de generar i alhora atraure tota aquesta enorme mobilització associativa? Fins ara, la identificació abusiva dels anomenats sindicats agrícoles de la llei de 1906 com a entitats catòliques o d'influències eclesials o com a entitats interclassistes dominades fonamentalment pels interessos de la gran propietat i impulsades a Catalunya per institucions *d'ordre* com la Federació Agrària Catalano-Balear o la Mancomunitat ha ofert una imatge un xic distorsionada del que fou el cooperativisme agrari a Catalunya. Dit d'una altra manera, aquesta identificació no ha permès adonar-se amb suficient nitidesa de la importància dels corrents polítics i sindicals esquerrans dins aquest cooperativisme. Si bé és cert que no es pot menysprear el paper jugat pel catolicisme social, per institucions dominades bàsicament per propietaris i per l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat -ja s'ha vist a l'apartat 2.2-, ni és cert que tots els sindicats agrícoles foren catòlics o de la corda de la Lliga Regionalista ni tampoc és cert, per altra banda, que les úniques entitats cooperatives agràries a Catalunya fossin sindicats agrícoles de la llei de 1906 o alguna de les altres variants que apareixien al quadre 3.3³. En aquest apartat es procurarà valorar la

³ A banda de recordar que en l'àmbit territorial de la diòcesi de Barcelona al voltant del 1921 només una quarta part dels sindicats agrícoles foren de tendència catòlica i que, per altra banda el Servei l'ASA de la Mancomunitat aconseguí fer-se portaveu també d'alguns sindicats agrícoles de caràcter republicà,

participació dins el conjunt del cooperativisme agrari -amb totes les seves formes associatives- de l'opció sindical lligada a la tradició republicana i a l'obrerisme.

Aquesta opció sindical o cooperativa d'esquerres anà sempre, des del seu naixement a mitjans del segle XIX, estretament lligada d'alguna o altra manera al sindicalisme rabassaire, al sindicalisme obrerista urbà i al mateix cooperativisme de consum i de producció que es va començar a gestar a la primera meitat del segle XIX bàsicament als centres industrials. Era el cooperativisme que s'havia anat forjant en el marc de la configuració de l'anomenat socialisme utòpic. Els seus plantejaments sindicals havien triomfat i dominat internacionalment en els congressos obrers que se celebraren fins a la dècada dels seixanta⁴. Per tot això no serà estrany trobar en el I Congrés Obrer Espanyol celebrat a Barcelona el 1870 un delegat d'una cooperativa de pagesos de Tarragona, Rafael Corbella, el qual va votar en tots els dictàmens en un sentit favorable a les tesis cooperativistes, al costat, d'entre d'altres, dels més destacats defensors d'aquestes tesis en el congrés -Roca i Galès, Salvador Pagès i Fèlix Balcells⁵-. Tampoc fou casual que Corbella, en el mateix Congrés, emetés un vot favorable a la implicació dels sindicats a la política en el dictamen sobre aquest tema. Els lligams entre cooperativisme i republicanisme foren molt estrets des de l'inici d'aquests moviments. Els més importants divulgadors dels principis cooperativistes a Catalunya i a Espanya foren destacats republicans com Fernando Garrido, Joan Tutau Vergés, que fou ministre de finances en el segon govern de la Primera República, o Albert Columbrí, un cabetà defensor del cooperativisme com a via per a l'emancipació del proletariat i contrari a les

Samuel GARRIDO, a "El cooperativisme segons l'Església...", ofereix unes dades molt clares sobre l'evolució del nombre de sindicats agrícoles que estigueren i no estigueren federats a la Confederació Nacional Catòlico-Agrària, la qual agrupava tots els sindicats agrícoles catòlics d'Espanya. A mesura que avançà la dècada dels vint, i encara més als trenta, aquesta Confederació anà perdent influència sobre el cooperativisme agrari.

	Sindicats de la CNCA	Tots els sindicats
1919	3.143	3.471
1923	3.212	5.180
1924	3.047	5.442
1926	3.034	5.821
1933	1.902	4.266

⁴ ROSAL, Amaro del: *Los congresos obreros internacionales en el siglo XIX*, México, 1958; TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España...*

⁵ ARBEOLA, Víctor Manuel: *I Congreso Obrero Español. Barcelona. 1870*, Madrid, 1972.

societats obreres de resistència⁶. D'aquesta manera el republicanisme jugà un paper cabdal en el procés de maduració que visqué el cooperativisme català. Els republicans encapçalaren les representacions de cooperatistes catalans als congressos internacionals sobre cooperativisme i definiren els mecanismes pràctics que havien de fer possible l'estratègia cooperativista⁷. Un dels més importants fou la proposta de portar una gestió democràtica de les cooperatives sota la base dels principis que havia plantejat l'associació cooperativa anglesa *Equitables Pioneers of Rochdale* als anys quaranta⁸.

La important difusió de cooperatives agràries a Catalunya a partir dels anys vuitanta es produí sota l'abric sindical, polític i ideològic dels republicans federals. Molts dels nuclis federals constituïts al Penedès i Camp de Tarragona es constituïren com a entitats que eren alhora organitzacions del partit i societats mutuels, cooperatives o sindicats de treballadors del camp⁹. La fil·loxera, la crisi agrària fini-secular i, en general, les profundes transformacions agrícoles de caràcter internacional provocades per una nova etapa de desenvolupament capitalista definiren el context econòmic que féu créixer la necessitat de l'agrupament dels petits pagesos en societats que ben aviat es dotaren de serveis cooperatius i mutuels. Gràcies principalment als treballs d'Andreu Mayayo, Antoni Gavalrà, Joan Fuguet i Josep Santemasas és molt conegut el naixement al Camp de Tarragona i la Conca de Barberà de cooperatives agràries que ja pogueren aprofitar la llei d'Associacions de 1887 per legalitzar-se. La Societat de Treballadors de Valls, del 1888, sembla que fou la pionera d'aquest esclat tarragoní de constitucions de societats cooperatives agràries a finals de segle¹⁰.

⁶ DUARTE, Àngel: "Republicans i obreristes...:74.

⁷ DUARTE, Àngel: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Barcelona, 1987: 91-94. Duarte explica que la confiança dels republicans en el cooperativisme hi influïa el fet que el cooperativisme obviés els atacs a la propietat i la consideració que el treball només podia recuperar la seva condició de font de dignitat humana convertint l'obrer en empresari.

⁸ L'experiència dels cooperativistes anglesos de Rochdale fou introduïda a Catalunya per Fernando Garrido a través de la seva publicació *Historia de las Asociaciones Obreras en Europa* (1863), la qual incloïa la traducció de *The History of Rochdale Pioneers* de G.J.Hoyoake. El periòdic *El Obrero* (1964-1966), dirigit per Antoni Gusart, també féu moltes referències a l'experiència rochdaliana. Els principis primitius de Rochdale inlogueren deu punts: control democràtic, adhesió lliure o principi de portes obertes, interès limitat al capital, retorn en proporció a les compres realitzades, compra i venda al comptat, qualitat i puresa dels productes, educació dels socis, neutralitat política i religiosa, venda als preus de mercat i adhesió voluntària (GAVALDA TORRENTS, Antoni: *L'associacionisme agrari a Catalunya...*:13; HOLYOAKE, George Jacob: *Història dels "equitables pioners" de Rochdale*, Barcelona, 1982).

⁹ LOPEZ ESTUDILLO, Antonio: "Federalismo, campesinado y métodos...: 195.

¹⁰ GAVALDÀ, Antoni: *L'associacionisme agrari a Catalunya...*,1989 i "El cooperativisme agrari català" a *L'Avenç*, núm. 134, febrer de 1990; MAYAYO ARTAL, Andreu: *La Conca de Barberà 1890-1939... i De pagesos a ciutadans...*; FUGUET, J. i MAYAYO, A. (Ed.): *El primer celler cooperatiu de Catalunya...*; SANTESMASSES OLLÉ, Josep: *El cooperativisme agrari a Vila-rodona...*

Però aquest esclat no s'hagué de limitar a aquestes comarques tarragonines. Si bé per manca d'estudis no ho coneixem tant bé, en les comarques rabassaires de la província de Barcelona també es degué donar un augment important de naixements de societats cooperatives agràries de tendència obrerista. El 1888, per exemple, es creà la Unió Agrícola de Mataró, que agrupava bàsicament parcers i que tenia com a un dels seus objectius "la protecció y defensa de los intereses generales de su clase"¹¹. I a Martorell-on el 1884 un observador deia que hi havia "bastant esperit d'associació, com se comproba ab l'existència de tants casinos y coros, pero més que tot per las varias societats y germandats que ténen establertes entre ells"¹²- ja existia en aquest mateix any la Societat Agrícola Martorellenca. Cal tenir present també que en les comarques on s'implantà els anys vint la Unió de Rabassaires, cal suposar que com arreu, bona part del cooperativisme agrari d'esquerres es practicà *camuflat* d'alguna manera en associacions que no s'autotitulaven pròpiament cooperatives o societats agràries. Mutualitats, cooperatives de consum, societats corals, centres republicans, centres obrers o societats recreatives o culturals podien exercir en molts casos funcions pròpies de cooperatives agràries. El fenomen de la diversificació de funcions dins d'una mateixa entitat, tot i que tendí a remetre, s'estengué pràcticament fins tot el primer terç de segle XX. Per això la classificació tipològica de moltes d'aquestes entitats ens és complexíssima¹³.

Les mutualitats tenien una importància numèrica especial a la província de Barcelona. Segons el *Butlletí del Museu Social*, el 1915 aquesta província comptava amb 703 germandats, mentre que la de Girona en tenia 33, la de Tarragona 12 i la de Lleida només 8¹⁴. A totes les poblacions del Baix Llobregat, per exemple, naixeren societats mutuels entre 1850 i 1900. La d'Obrers Agricultors de Sant Isidre Llauredor, de Sant Feliu de Llobregat, per exemple, -que no perquè portés nom de Sant significa que

¹¹ *Semanario de Mataró*, 4-2-1888.

¹² *Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana*, octubre de 1884:212.

¹³ En intentar elaborar un quadre sobre l'associacionisme a la comarca del Penedès entre 1879 i 1940 tot classificant les societats en mutualitats, cooperatives, benèfiques, recreatives i culturals, polítiques, de classe i deportives, Ramon Arnabat arriba a la conclusió que "la clasificación tipológica de las sociedades era más formal que real, ya que algunas sociedades políticas o sindicales disponían de sociedad de socorros mutuos (...)", i ofereix diversos exemples d'encreuament de serveis (ARNABAT MATA, Ramon: "Las sociedades de socorros mutuos en la Cataluña rural, 1879-1939" dins CASTILLO, Santiago (ed): *Solidaridad desde abajo. Trabajadores y socorros mutuos en la España Contemporánea*, Madrid, 1994:88).

¹⁴ *Butlletí del Museu Social*, 1917:51. Vegeu per al tema del mutualisme popular MONTERO, Feliciano i ESTEBAN DE VEGA, Mariano: "Aproximación tipológica al mutualismo popular y obrero en España: el mutualismo asistencial" dins CASTILLO, Santiago (coord): *La historia social en España. Actualidad y perspectivas*, Madrid, 1991; ARNABAT MATA, Ramon: "Las sociedades de socorros mutuos..."

hagués d'estar sota el patrocini o influència eclesial¹⁵- nasqué el 1885 i es dotà ben aviat de servei cooperatiu de compra d'adobs, de sofre i de sulfats de coure i creà també una borsa de treball entre els mateixos socis. La societat, en arrendar una casa que havia estat seu d'una associació de petits vinyaters, pogué comptar també amb una premsa per a raïm en propietat a la qual els socis estaven obligats a portar totes les seves càrregues de raïm. L'entitat subsistí fins al 1936 i estigué sempre formada per jornalers estrictes, parcers i petits propietaris¹⁶.

També les cooperatives de consum, molt esteses també a la província de Barcelona¹⁷, exerciren en molts casos de cooperatives agràries. Per exemple, la Unió Agrícola Cooperativa de Martorell la qual, tot i tenir sempre botiga de queviures per als socis des que es fundà el 1909, també procurà exercir pròpiament com a cooperativa agrícola. Els apartats "a" i "f" de l'article primer dels seus estatuts així ho indiquen: l'entitat "tendrá por objecto suministrar a los asociados, y aún al público en general en las debidas condiciones de medida y calidad toda suerte de artículos de primera necesidad para la vida y de materias y herramientas indispensables para el trabajo" i "vender en común y en las mejores condiciones posibles los productos agrícolas obtenidos por los asociados"¹⁸. És lògica aquesta atenció per als interessos agrícoles si hom té en compte l'alta proporció de socis pagesos existents a l'entitat. Dels 60 membres diferents de junta de la societat entre 1912 i 1931, 52, o sigui, prop d'un 90%, eren pagesos¹⁹. Aquesta proporció encara seria més alta si hom hagués pogut fer el càlcul a partir de tots els associats de la cooperativa.

¹⁵ Ramon Arnabat, en el seu estudi "El mutualisme popular a l'Alt Penedès. 1879-1939" dins *Miscel·lània Penedesenca 1992*, vol. II, Sant Sadurn d'Anoia, 1993:373, ha destacat com "no ens sembla de molta importància classificar aquestes societats en funció del seu nom, ja que aquesta qüestió ha confós a més d'un historiador, ja que la majoria porten noms religiosos, sense que això vulgui dir que estiguin influenciades per l'Església, com deixen clar els seus estatuts o reglaments".

¹⁶ TRIBÓ, Gemma: *L'evolució de l'estructura agrària...*:1001-1003.

¹⁷ Segons el *Butlletí del Museu Social* (1916:52), el 1915 hi havia registrades a Catalunya 307 cooperatives d'aquest tipus -179 a la província de Barcelona, 70 a la de Tarragona, 44 a la de Girona i 14 a la de Lleida.

¹⁸ Expd. 3605, AGCB.

¹⁹ Vegeu l'apènx 11. Les diferents juntes de l'entitat les he localitzat al mateix Expd. de l'AGCB de la nota anterior. Per definir la professió dels individus membres de junta m'he basat en la categoria professional amb què se'ls defineix al "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de cédulas personales" de Martorell del 1918. Els 8 individus restants de junta que no eren pagesos eren, segons aquell padró de 1918, un manyà, un comerciant, un dependent, un empleat, un pintor, dos propietaris i un veterinari.

D'aquesta manera no és estrany que moltes cooperatives de consum que tenien proporcions tan altes de socis pagesos prenguessin el nom de "L'Agrícola" i que -igual com la de Martorell- oferissin a la gent del camp els productes necessaris per a les seves tasques professionals. Aquest seria el cas de "L'Agrícola" de Sant Fruitós de Bages, fundada el 1893, que, tot i que havia estat sempre classificada com de consum, oferia "coses necessàries per al camp, tals com llavors, adobs, eines, etc"²⁰. Llorenç Ferrer confirmaria el caràcter plenament *agrari* d'aquesta cooperativa tot descrivint el paper social i polític que jugà l'entitat als anys trenta: "durant la República aconseguí l'hegemonia social en la vida comunitària. Ben aviat adquirí unes característiques socials específiques en esdevenir l'espai físic i el centre de reunió dels petits pagesos i rabassaires, enquadrats sindicalment en la Unió de Rabassaires. Els seus membres solien pertànyer a un grup social ben definit -els més petits propietaris del camp i els jornalers agrícoles-"²¹.

També podien haver exercit, doncs, de cooperatives agràries "L'Agrícola" de Mataró, fundada el 1884²², l'"Alcancia Agrícola" de Cabrera de Mar, del 1907, l'"Agrícola de Sant Josep" de Sant Sadurní, del 1913, "L'Agrícola" de Vilanova i la Geltrú, del 1917, la qual tenia com a entitat adherida com a deponent de la cooperativa un sindicat obrer camperol de resistència anomenat "Societat de Treballadors Agrícoles de Vilanova i la Geltrú"²³, l'"Agrícola i de Consum" de Masquefa del 1926, "L'Agrícola" de Sant Martí Sarroca, "L'Agrícola" de Sant Cugat Sescarrigues, o "L'Agrícola" d'Igualada²⁴.

El caràcter de cooperativa agrària -sense perdre el de consum- en totes aquestes entitats venia refermat pel nom propi d'"Agrícola". Per altra banda la prova més evident que les cooperatives teòricament de consum enclavades en entorns rurals exerciren a la pràctica

²⁰ *Cent anys de la Cooperativa "La Agrícola" de Sant Fruitós de Bages, 1893-1993*, Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives, Barcelona, 1995: 18.

²¹ FERRER ALÒS, Llorenç (coord.): *Història del Bages. Història de les comarques de Catalunya. Bages*, vol. II, Barcelona, 1988: 361.

²² COSTA, Francesc: "Les associacions de Mataró, de l'any 1835 al 1923" dins *Migliaresi* (Mataró), núm. 14, juny de 1992.

²³ Expd. 10.916, AGCB. Aquesta cooperativa es fundà el 1917 i a partir de 1927 en els comptes de l'entitat hi figura aquesta "Societat de Treballadors Agrícoles".

²⁴ Totes aquestes cooperatives participaren en algun congrés de Federacions de cooperatives a Catalunya entre 1898 i 1926 (GARDÓ, Eladio: *La cooperació catalana...*). Fins i tot es podria incloure en aquest llistat la Societat Agrícola de Valls -que ha estudiat Antoni GAVALDÀ al seu treball *L'associacionisme agrari a Catalunya...*, 1989- ja que a l'*Anuari d'Estadística Social de Catalunya* del 1914:140 consta aquesta societat com a cooperativa de consum, tot i ser bàsicament una cooperativa agrícola.

de cooperatives agrícoles és que moltes d'elles s'acabaren convertint en sindicats agrícoles²⁵. Foren els casos, per exemple, de la cooperativa de Sant Cugat Sescarrigues el 1921 o de les cooperatives de la Ràpita i Cal Rubió del municipi de Santa Margarida i els Monjos, a l'Alt Penedès, la transformació de les quals es concretà el 1933²⁶. Precisament en aquesta comarca el 1922 s'intentà crear una federació que agrupés sindicats agrícoles i cooperatives de consum, la Federació de Sindicats Agrícoles i Cooperatives del Penedès. En una de les reunions que se celebrà per organitzar l'entitat, a Vilobí el 2 de febrer d'aquell any, Duran i Guàrdia -secretari de la Federació Provincial de Cooperatives de Barcelona durant els anys vint- presentà uns estatuts "diciendo que con ellos se completará la finalidad de las entidades de la comarca que hasta ahora no llegaban a ser ni sindicatos agrícolas ni cooperativas y que de adoptar las entidades dichos estatutos, se cumplirán el fin material y el fin social; el primero porque podran obtener todos los beneficios de lo que en España hay legislado sobre los sindicatos agrícolas, y el segundo porque, aceptados los principios que en los estatutos se declaran, podrán figurar como entidades de orientación netamente cooperatista"²⁷. Duran i Guardia no podia dir més clarament que, almenys en entorns rurals, cooperatives de consum i agràries eren una sola cosa i formaven part d'un mateix moviment. D'aquí que algunes cooperatives constituïdes com a pròpiament agràries es dotaren també de serveis propis de cooperatives de consum. Per exemple, els Gremis d'Agricultors de Barberà del Vallès, de Sant Quirze del Vallès i de Sentmenat i el Sindicat agrícola de Castellbisbal²⁸. L'acte d'inauguració de la cooperativa de consum dintre del Gremi d'Agricultors de Barberà el 28 de novembre de 1917 acollí parlaments tant de dirigents de cooperatives de consum com Ferran Duran -de *La Sabadellense*- i Jaume Vinyals -de la Cambra Regional de Cooperatives- com de sindicalistes o cooperativistes rabassaires com el president del Gremi d'Agricultors de Barberà, el dirigent del Sindicat agrícola cooperatiu Germanor de Sabadell Isidre Alsina -el qual digué que el cooperativisme era "l'únic mitjà de redempció de l'obrer"-, i Francesc Escudé de Rubí, que el 1924

²⁵ Albert PÉREZ BARÓ, a la seva *Història de les cooperatives a Catalunya*, Barcelona, 1989:38, diria: "Als volts de l'any 1920, en molts pobles les cooperatives es transformaren en els sindicats agrícoles que tots hem conegut".

²⁶ *Acción Cooperatista*, 23-9-1921; ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...*:213. La cooperativa de cal Rubió va ser als anys vint seu de la Societat de Rabassaires del barri de Can Rubió. Un altre cas podria ser el de Gelida, on els anys vint existia una cooperativa obera anomenada "Germanor" i el 1930 es constituí el Sindicat agrícola Germanor. Aquesta coincidència de noms fa pensar que hi havien d'haver molts connexions entre ambdues entitats i que o bé l'un va absorbir l'altre, o bé compartiren molts associats.

²⁷ *Acción Cooperatista*, 15-2-1922:3. El subratllat és meu.

²⁸ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 22-12-1924; RIBAS PASTALLÉ, Modest: *Castellbisbal, 1900-1940...*:80.

esdevindrà vocal de comitè central de la Unió de Rabassaires i membre de la junta de la Secció cooperativa d'aquest sindicat. Escudé, que parlà en nom de la *Rubinese*, s'estengué en la necessitat que el Gremi d'Agricultors de Barberà constituís un celler cooperatiu. L'acte fou presidit per l'aleshores diputat a Corts per Sabadell i dirigent cooperativista Salas Anton²⁹.

També les societats corals de caràcter obrerista solien tenir unes pràctiques mutuels i cooperatives que arrencaven de mitjans del segle XIX³⁰. Als pobles de les comarques rabassaires aquestes societats estaven formades gairebé exclusivament per pagesos. A l'Alt Penedès el republicà i propagandista rabassaire Ferrer Cabra presidia als anys vint una federació de cors de la comarca³¹. El caràcter eminentment pagès d'alguns d'aquests cors s'expressava en el nom -a l'igual que les cooperatives de consum-agràries-. El cor "L'Agrícola" de Viloví o "L'Agrícola" de Castellbisbal en són exemples. Aquest darrer, fundat el 1879, instaurà una societat de socors mutus per ajudar als pagesos malalts³². Una de les societats corals més compromeses en les pràctiques cooperativistes fou la "Coral Obrera la Glòria" de la població rabassaire de Sentmenat. Aquest cor constituí el 1907 una secció cooperativa creant la cooperativa de consum "La Glòria Sentmenatenca"³³.

També fou molt estesa la prestació de serveis cooperatius i mutuels en els centres republicans locals. Àngel Duarte explica que des de la meitat dels anys vuitanta del segle XIX l'associacionisme republicà registrà una revitalització important creant o dotant d'un nou impuls societats "que venien a donar resposta a la creixent demanda de serveis que sorgia dels sectors populars i mesocràtics, i davant la qual l'Estat no donava una resposta resolutive"³⁴. D'alguna manera, a través d'aquests serveis, el republicanisme disposà d'un sistema per mantenir la seva influència en medis obrers i pagesos. A

²⁹ *Butlletí del Museu Social*, 1917:349.

³⁰ GARCIA BALANÀ, Albert: "Ordre industrial i transformació cultural a la Catalunya de mitjan segle XIX: a propòsit de Josep Anselm Clavé i l'associacionisme coral" a *Recerques*, núm. 33, 1996:126-127.

³¹ *El Fructidor*, 14-3-1925:2. Aquest periòdic és una excel.lent font per a l'estudi del moviment coral de base republicana al Penedès durant el primer terç de segle.

³² MATEU MIRÓ, Josep: *Semblança de Castellbisbal. Notícies històriques des dels inicis fins al segle XX*, Castellbisbal, 1987:106.

³³ *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984:68.

³⁴ DUARTE, Àngel: "Jerarquia i representativitat. Cultura polítiques i socials a Catalunya" a vol. VI *Història de la Cultura Catalana*, dirigida per Pere Gabriel. *El modernisme*, Barcelona, 1995.

Catalunya, el Partit Republicà Radical, per exemple, es proposà incloure en els seus centres locals els típics serveis recreatius com teatre, o cooperatius com cooperatives de consum, o mutualistes com els subsidis en casos de malaltia o vellesa o instructius com classes diürnes i nocturnes per a obrers i els seus fills³⁵. El Centre Federal de Llança que oferia llavors per a sembra per als seus socis pagesos, el centre de la Unió Republicana de Vilafranca que disposava d'una mutualitat adherida, el Centre Republicà Democràtic de Sabadell que en els estatuts de 1921 deia que "en lo econòmic està constituït en societat cooperativa, i en lo polític en partit federal" i la Joventut Democràtica Social del Papiol, que el 1927 pretenia construir una cooperativa, un cafè i un teatre, són només exemples de centres republicans que no limitaren la seva actuació en el vessant polític, sinó que cercaren la constitució de serveis socials de tipus cooperatiu i mutualista³⁶. El nom de "Centre Republicà Cooperatiu de la Pobla de Claramunt" demostra fins a quin punt en algunes poblacions republicanisme i cooperativisme s'entrellaçaren.

La polarització social i política local en la que s'hagueren d'enfrontar moltes d'aquestes entitats descrites -fossin en un inici cooperatives, mutualitats, societats corals o centres republicans-, tot assumint ser un dels pols, col·laborà al fet que acabessin generant una sèrie de serveis que anaven més enllà del que la tipologia teòrica de l'entitat podia fer preveure en principi. És a dir, bona part d'aquestes entitats es disputaren l'hegemonia social, cultural, política, econòmica i recreativa de la localitat amb alguna o algunes entitats paral·leles existents a la població del sector polític oposat, tal com s'ha explicat que succeïa a Sant Fruitós del Bages. Lògicament, quants més serveis l'entitat podia oferir a la comunitat, més associats atrauria i, per tant, més a prop estaria d'aconseguir la disputada hegemonia a la població. Normalment les entitats cooperatives que s'està analitzant representaren l'esquerra política -enfrontades a la dreta- i generalment, almenys al primer terç del segle XX, tingueren un fort component de classe, essent formades majoritàriament per rabassaires, parcers, jornalers i petits propietaris.

³⁵ ULLMAN, Joan Connelly: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona, 1972:153; CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, 1986. El 1926 es feia la següent descripció de la majoria d'entitats locals republicanes de Barcelona del Partit Radical: "Muchas de ellas viven en edificio propio. Serán muy pocas las que no sostengan escuela de primera enseñanza para los hijos de los socios. Todas tienen salón café; en la mayoría, los socios, según sus aficiones, se agrupan en cooperativas de consumo, mutualidades de socorro, masas corales; y no faltan las que tienen consultorio médico" (ALIANZA REPUBLICANA: *El 11 de febrero de 1926. Manifiesto*. Madrid, 1926:23).

³⁶ *Nova Vida* (Llança), 31-10-1925:2; *El Diluvio*, 19-5-1928:18; *Estatuts Generals del Cercle Republicà Democràtic federal de Sabadell*, 1921; *El Diluvio*, 16-2-1927:27.

La importància del cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona durant els trenta primers anys de segle es pot observar en un mapa fins prescindint d'aquelles societats que, tot i prestar serveis propis de cooperativa agrària, s'havien fundat amb altres finalitats. He pogut identificar fins a 105 entitats que funcionaren entre 1900 i 1930 a la província de Barcelona que foren fonamentalment cooperatives agràries³⁷ i que es poden enquadrar dins la tradició del cooperativisme obrer o d'esquerres que arrencava del segle XIX. A part de diferents informacions de què diposo sobre la majoria de les següents entitats, a voltes el mateix nom d'aquestes m'ha estat útil -sobretot si portaven l'adjectiu *cooperatiu* o noms propis característics de la mitologia obrerista i republicana com *Progrés*, *Germanor* o *Fraternitat*- per identificar-les com de tendència sindical esquerrana. El quadre i el mapa resultant són, malgrat tot, necessàriament aproximatius i incomplets. Caldria un mínim estudi de cada una dels centenars de cooperatives i sindicats agrícoles que existiren a la província de Barcelona durant el primer terç de segle perquè el quadre i el mapa arribessin a ser complets i absolutament ben fonamentats. Cal tenir en compte, per altra banda, que moltes cooperatives sofriren canvis o transformacions importants en els seus postulats sindicals en funció a voltes del context polític, relleus en les juntes de l'entitat... No he inclòs precisament per aquest motiu, per exemple, sindicats agrícoles com el de Sant Boi de Llobregat o el de Sant Pol de Mar, formats majoritàriament per parcers i arrendataris pròxims a postulats obreristes o d'esquerres. El de Sant Boi acordà en junta el 1922 "veure amb simpatia el moviment d'aquesta campanya [de la Unió de Rabassaires], però sense separar-se dels estatuts del sindicat, [i] de les entitats federades de la Unió de Vinyaters i de la Federació Agrícola Catalano-Balear"³⁸. La qual cosa significa que havia de tenir molts simpatitzants rabassaires dins les seves files, malgrat que el domini real de l'entitat el detinguessin persones oposades o distanciades de la Unió de Rabassaire. Per altra banda el de Sant Pol de Mar fou fundat el 1923 per pagesos molt pròxims als ideals d'aquest sindicat rabassaire. L'article 7 del sindicat santpolenc no concedia vot ni permetia accedir a la junta de l'entitat els socis que no cultivessin directament les seves terres. Però el 1929, per problemes econòmics, s'hagué de prescindir d'aquest article i passà a ocupar la direcció i el tutelatge de l'entitat el més gran propietari de la població, canviant bastant el caràcter sindical de la cooperativa. Malgrat tot, abans que esclatés la guerra del 1936 el sector esquerrà de l'entitat aconseguí fer-se novament amb el timó del sindicat i l'afilià

³⁷ He inclòs aquelles cooperatives que eren tant de consum com agràries, de les quals he parlat anteriorment, i que tenien per nom o adjectiu "Agrícola".

³⁸ TRIBÓ, Gemma: "El Sindicat Agrícola de Sant Boi del Llobregat (1909-1939)" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, Barcelona, 1994:121.

a la Unió de Rabassaires³⁹.

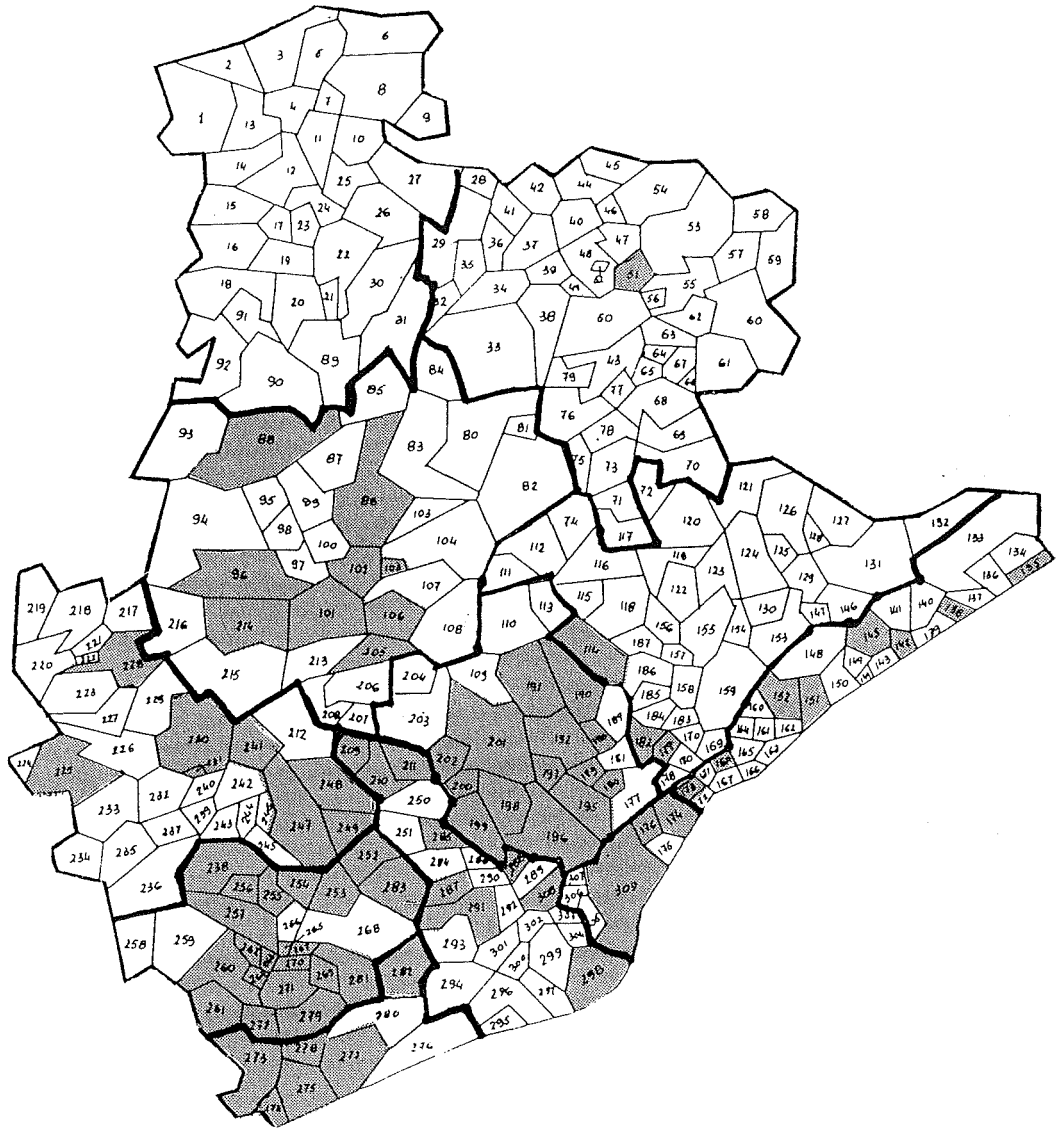
Hagueren de ser molts els sindicats agrícoles que, com el de Sant Pol, havien estat fundats per petits propietaris i parcers que intentaven prescindir de la *protecció* econòmica i política dels grans propietaris i que tenien certes vinculacions amb el republicanisme local i comarcal⁴⁰. Com també havien de ser diversos els sindicats fundats per republicans a finals de la primera dècada del segle motivats pel projecte d'Administració Local de Maura, de 1907, el qual preveia que els presidents dels sindicats agrícoles de la llei de 1906 obtindrien automàticament una regidoria als respectius ajuntaments⁴¹. M'ha estat impossible, però, identificar-los tots per poder-los afegir al mapa.

³⁹ L'article 7 dels estatuts deia exactament així: "El socio propietario que no cultive directamente sus tierras no tendrá voto ni podrá ser elegido para ningún cargo de la Junta Directiva" (*Estatutos del Sindicato Agrícola de San Pol de Mar*, 1923). El principal fundador del sindicat de Sant Pol fou Joaquim Pou Mas, que esdevindrà un dels més importants directors de la Unió de Rabassaires durant la II República. Durant els mesos de maig i juny de 1937 exercí de Conseller d'Agricultura de la Generalitat (POMÉS, Jordi: "El Sindicato Agrícola de Sant Pol de Mar (1923-1939) (I, II i III)" a *E.N.S.* (Sant Pol de Mar), desembre 1994, març i octubre 1995; POMÉS, Jordi: "Joaquim Pou i Mas (1892-1966)" a *Nocturn*. Miquel Campeny, Nicolau Raurich, Benet Martorell, Joaquim Pou, Museu de Pintura de Sant Pol de Mar, Sant Pol de Mar, 1995).

⁴⁰ També podrien ser els casos, per exemple, dels sindicats de La Granadella, a les Garrigues, i de Maials, al Segrià -que no apareixen al quadre per ser de la província de Lleida-, que havien estat constituïts als anys deu impulsats per un sindicalisme molt lligat al republicanisme que en aquelles comarques va saber encapçalar Francesc Macià, el qual es va convertir, com a diputat per les Borges Blanques, en un dels principals portaveus dels productors d'oli de les Garrigues (SALES, Francesc: "Les Garrigues, de mitjans del segle XIX a la Segona República: estructura agrària i actituds polítiques" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989). Vegeu també per al sindicat de Maials el treball de Josep Joan MATEU: "El cooperativisme agrari a les Garrigues: gènesi i evolució a Llardecans i Maials (1880-1962)" a *Recerques*, núm. 34, Barcelona, 1996. Mateu explica que la vessant cooperativista de la població de Maials era "caracteritzada per una sensibilitat solidària i democràtica força arrelada, [que] arribà a la culminació amb la creació del Sindicat Agrícola l'any 1917".

⁴¹ GARRIDO, HERRERO, Samuel: "El cooperativisme segons l'Església..."

Mapa 3.2. *El cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona (1900-1930). Municipis que tingueren una o més cooperatives agràries d'esquerres entre aquests anys*⁴².

⁴² Les fonts per a l'elaboració d'aquest mapa i el quadre següent són molt variades -caldría, per ser exhaustius, citar la major part de fonts primàries i hemerogràfiques que s'han consultat per elaborar la tesi-. Gairebé a cada cooperativa li correspon una font diferent. Les fonts d'on s'ha tret el nom oficial de l'entitat i la data de naixement són les següents: *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 31-1-1930 i 30-6-1933; MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934; MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España...*; SOLÀ GUSSINYER, Pere: *Història de l'associacionisme català...*

Quadre 3.5. *El cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona (1900-1930).*

Anoia		Any de naixement ⁴³		
		Federacions a la	que estigueren vinculats ⁴⁴	
255	Argençola	Centre Agrícola Cooperatiu	1918	
241	Castellolí	Cooperativa la Mútua Agrícola	1917	
248	Hostalets de Pierola	Cooperativa Agrícola d'Hostalets de Pierola	1917	
231	Igualada	Cooperativa Agrícola	1919	FRCC
249	Masquefa	Cooperativa Agrícola i de consum	(1926)	FRCC
230	Odena	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1924	FRCC
247	Piera	Cooperativa Agrícola Democràtica	(1923)	FRCC
248	Pierola	Cooperativa Agrícola	1915	FRCC
228	Prats del Rei, Els	Secció Cooperativa de l'Associació Agrícola	1914	
Alt Penedès				
		Federació de Coop. i Sind. Agric. del Penedès	1922	
281	Avinyonet	Sindicat Agrícola Cooperatiu El Progrés	1918	
281	Avinyonet	Unió d'Agricultors	1915	
264	Cabanyes, Les	Cooperativa Unió d'Agricultors	1921	
261	Castellví	Associació Agrícola i Cooperativa	1910	
257	Font-rubi	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1912	
283	Gelida	Sindicat Agrícola Germanor	1930	UR
270	Granada, La	Sindicat Agrícola i Cooperativa	1920	FRCC
270	Granada, La	Sindicat Agrícola Unió Agrícola Cooperativa	1925	
238	Mediona	Sindicat Agric. Coop. Unió d'Agricultors	1914	
279	Olèrdola (S Jaume Moja)	Sindicat d'Agricultors	(1922)	
279	Olèrdola (S Pere Mola.)	Cooperativa	(1921)	
263	Pacs	Sind. Agric. Coop. Unió d'Agricultors	1921	
269	Pla, El	Sind. Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors	1911	
265	Pla, El	Centre Agrícola Cooperatiu	1919	
269	Puigdàlber	Sind. Agric. Cooperatiu Unió de Rabassaires	1911	
238	S Cugat Sesgarrigues	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1922	FRCC
238	Sant Joan de Mediona	Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agric.	1914	
252	Sant Joan de Mediona	Sindicat Agrícola Cooperatiu Rabassaire	1920	
252	Sant Llorenç d'Hortons	Cooperativa Agrícola	1921	
252	Sant Llorenç d'Hortons	Cooperativa l'Agrícola Hortonenca	1925	
260	Sant Martí Sarroca	Sindicat Agrícola	1920	
260	Sant Martí Sarroca	El Progrés d'Agricultors	(1922)	
255	S Pere de Riudebitlles	Cooperativa Agrícola Sant Jeroni	1923	
256	Sant Quintí de Mediona	Cooperativa Agrícola La Quintenenca	(1913)	FRCC
253	Sant Sadurní	Cooperativa Agrícola Sant Josep	1913	FRCC
267	Santa Fe del Penedès	Sindicat Agrícola Cooperatiu La Unió	1920	
272	S ^a Margarida i Monjos	Associació Agrícola i Cooperativa -La Ràpita-	1911	
272	S ^a Margarida i Monjos	Societat Coop. de veïns i agricultors -Rubió-	(1907)	
254	Torreblanca	Unió d'Agricultors	1923	
271	Vilafranca	Cooperativa Agrícola del Penedès	1913	
262	Vilobí	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1914	FRCC
262	Vilobí	Unió d'Agricultors de Vilobí	1923	

⁴³ Els anys entre parèntesi es refereixen a la primera data documentada de l'entitat.

⁴⁴ FRCC: Federació Regional de Cooperatives de Catalunya; UR: Unió de Rabassaires; FAC-B: Federació Agrícola Catalano-Balear; IACSI: Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Cal tenir en compte que pel que fa a la FRCC, he posat aquestes sigles en totes aquelles entitats que participaren en algun congrés d'aquesta federació o d'alguna provincial depenent d'ella o alguna federació precedent d'ella com la Cambra Regional de cooperatives. Pel que fa a la Unió de Rabassaires no he esmentat els casos en què la cooperativa s'hi afilià o adherí als anys trenta, sinó només fins al 1930.

Bages

96 Fonollosa	Sindicat Agrícola Cooperatiu de Fals	1921	UR
101 Manresa	Sindicat Agrícola Cooperatiu de Producció	1922	
101 Manresa	Cooperativa Agrícola de Producció	1919	
101 Manresa	Federació de Sind. Agrícoles del Pla de Bages	1922	
105 Navarcles	Gremi de Viticultors de Navarcles	(1912)	
105 Navarcles	Cooperativa Obrera Germanor	(1900)	
88 Navàs	Cooperativa Obrera Germanor	1913	
214 Rajadell	Sindicat Agrícola	1921	UR
106 Rocafort	Sindicat Agrícola i Cooperativa	1915	
86 Sallent	Sindicat Agrícola la Unió	1926	
102 Sant Fruitós	Cooperativa Agrícola	1893	FRCC
205 St Vicenç de Castellet	Sindicat Agrícola	1915	UR/FAC-B

Barcelonès

174 Badalona	Sindicat Agrícola de Badalona i Canyet	1920	UR/FRCC
174 Badalona	Centre Cooperatiu Agrícola	1923	
309 Barcelona	Cooperadora Agrícola	1916	IACSI
176 S ^a Coloma de Gramanet	Unió Agrícola	1924	UR

Baix Llobregat

209 Collbató	Cooperativa Agrícola	1920	
291 Cervelló	Viticultora Cervellonenca	1923	UR
287 Corbera de Llobregat	Sind. Agrícola Unió de Rabassaires de Corbera	1928	UR?
210 Esparraguera	Sindicat Agrícola Unió de Rabassaires	1926	UR
211 Olesa	L'Agrícola Olesana	(1924)	
285 Martorell	Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca	1902	FRCC/FAC-B
288 Papiol, el	Unió d'Agricultors	1922	
298 Prat de Llobregat, el	Cooperativa L'Agrícola del Prat de Llobregat	1903	
308 St Feliu de Llobregat	Cooperativa Les Arpelles	1901	FRCC

Garraf

273 Castellet i la Gornal	Sindicat Agrícola de Castellet	1916	
273 Castellet i la Gornal	Sindicat Agrícola de Sant Marçal	(1924)	
274 Cubelles	Sindicat Agrícola d'Agricultors Rabassaires	1922	
282 Olesa de Bonesvalls	Unió d'Agricultors	1916	
277 Sant Pere de Ribes	Centre d'Obrers Agricultors	1919	
275 Vilanova i la Geltrú	Cooperativa L'Agrícola Vilanovesa	1917	FRCC
275 Vilanova i la Geltrú	Sindicat Agrícola Comarcal	1908	FAC-B
275 Vilanova i la Geltrú	Sindicat de Treballadors Agrícoles	1922	UR

Maresme

145 Arenys de Munt	Sindicat Agrícola	1923	UR
152 Argentona	Sindicat Agrícola La Redempció	1929	UR
162 Cabrera de Mar	Cooperativa Agrícola L'Alcancia	1907	FRCC
138 Calella	Cooperativa de L'auradors	1905	
138 Calella	Sindicat Agrícola La Fraternitat Agrícola	1927	
142 Canet	Sindicat Agrícola Germanor	1924	UR
142 Canet	Sindicat Agrícola El Progrés	1925	UR?
135 Malgrat	Sindicat Agrícola El Progrés	1915	UR
168 Teià	Sindicat Agrícola i Cooperativa	1919	FRCC
173 Tiana	Sindicat Agrícola Justícia	1928	UR

Osona

51 Manlleu Cooperativa agríc. La Trilladora manlleuena (1922)

Vallès Occidental

193 Barberà del Vallès	Gremi d'Agricultors	1910	FRCC/UR?
191 Castellar del Vallès	Sindicat Agrícola L'Harmonia	1925	UR
199 Castellbisbal	Sindicat Agrícola de Rabassaires	1930	UR
195 Cerdanyola del Vallès	Cooperativa Agríc. i de consum La Constància	1909	
188 Polinyà del Vallès	Cooperativa de Rabassaires	1930	UR?
194 Ripollet	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1918	FRCC
198 Rubí	Societat La Agrícola	1922	FRCC
198 Rubí	Sindicat Agrícola Celler Cooperatiu	1930	
192 Sabadell	Sindicat Agrícola Cooperatiu Germanor	1917	
192 Sabadell	Sindicat Agrícola Vitícola Comercial	1921	
196 Sant Cugat del Vallès	Sindicat Agrícola la Unió	1930	
197 Sant Quirze del Vallès	Gremi d'Agricultors	1905	
190 Sentmenat	Gremi d'Agricultors	1906	
201 Terrassa	Cooperativa L'Agrícola	(1920)	FRCC
201 Terrassa	Gremi d'Agricultors/Sind. Agrí. de Viticult.	1904	
200 Ullastrell	Cooperativa La Vitícola	(1899)	FRCC
200 Ullastrell	Sindicat Agrícola El Progrés d'Ullastrell	1929	UR
202 Viladecavalls	Unió Viticultora	1930	UR?

Vallès Oriental

114 Caldes de Montbui	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1902	
179 Martorelles	Sindicat Agrícola La Unió	1929	UR?
182 Mollet del Vallès	Sindicat Agrícola	1929	UR?

Malgrat la incompletesa del quadre i el mapa, aquests mostren una indubtable importància del cooperativisme agrari d'esquerres en les mateixes comarques on la Unió de Rabassaires tingué efectius als anys vint. A l'Alt Penedès i al Vallès Occidental gairebé a cada municipi hi hagué almenys una cooperativa d'aquest tipus. No és casual que el mapa sigui tan similar al mapa d'efectius de la Unió als anys vint, sobretot en comarques com el Maresme o el Bages. Aquest sindicat col·laboraria decisivament a marcar una tendència a un progressiu augment de naixements de sindicats agrícoles de la llei de 1906 amb motivacions sindicals esquerranes a partir del 1922, de manera que en aquesta dècada, a la província de Barcelona, probablement ja foren més els sindicats agrícoles constituïts amb aquestes motivacions sindicals que no pas els que seguiren un model sindical *d'ordre* o de dretes. A partir de 1935, quan la Unió decidí transformar totes les seves seccions locals rabassaires en sindicats agrícoles, el cooperativisme agrari d'esquerres aconseguí manifestar-se ja sense vacil·lacions en una clara posició hegemònica per damunt del cooperativisme *d'ordre*.

Però el procés fins a arribar a aquesta manifestació fou lent. La incidència del reformisme sindical pròxim a la Lliga que havia pogut operar a partir de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat no era feble i els seus efectes havien de perllongar-se almenys durant tota la dècada dels vint. Per altra banda existia la incidència de federacions de caràcter nítidament conservador com la important Federació Agrícola Catalano-Balear o el mateix IACSI. Eren federacions que aconseguiren associar fins i tot cooperatives d'esquerres, tal com es pot veure al quadre anterior, a causa de la bona qualitat dels serveis tècnics i burocràtics que oferien, tal com els havia ofert la Mancomunitat. La difusió de l'ensenyament als pagesos per a la necessària renovació tecnològica de l'agricultura, per exemple, havia estat gairebé monopolitzada per aquestes federacions, dirigides per propietaris rurals, les quals disposaven de bons recursos humans -enginyers agrònoms...- i tècnics en els diversos aspectes de la producció agrària.

D'aquesta manera el nombre i percentatge de sindicats que agrupaven les diferents federacions agràries *d'ordre* era encara en acabar la dècada dels vint molt superior al que agrupaven les federacions d'esquerres. Dels 163 sindicats agrícoles censats oficialment a la província de Barcelona el gener de 1930 33 estaven federats a la FAC-B⁴⁵; 27 estaven afiliats o adherits a diferents federacions catòliques; 21 a l'IACSI; 14 a la Unió de Rabassaires i 5 a la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya. Per altra banda hi havia les federacions comarcals del Maresme (Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral) que agrupava 16 sindicats, la del Bages (Federació Agrícola Pla del Bages) que n'agrupava 13 i l'important Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell que, tot i constar com un sol sindicat, tenia 3.140 associats repartits en delegacions per la que s'ha batejat com comarca sindical de Martorell⁴⁶. En conjunt, dels 163 sindicats que

⁴⁵ En el conjunt de Catalunya el 1929 la FAC-B agrupava 126 associacions agrícoles (INSTITUTO AGRÍCOLA DE SAN ISIDRO: *Anuario 1929*, Barcelona, 1930).

⁴⁶ El cens oficial de sindicats va sortir publicat al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 31-1-1930:1. Per localitzar els que pertanyien a la FAC-B i a l'IACSI m'he basat en l'*Anuario* del 1929 d'aquest Institut. Cal especificar que l'IACSI en principi només tenia com a socis a persones, però en els seus llistats anuals d'associats hi havia un apartat titulat "Sociedades" on apareixen el nom de les entitats associades, si bé precedides de l'expressió "Presidente de". Per localitzar els que pertanyien a la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya m'he basat en FEDERACIÓN PROVINCIAL DE COOPERATIVAS DE BARCELONA: *Memoria correspondiente al Ejercicio de 1926*, Barcelona, s.d. Per localitzar els que pertanyien a la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral m'he basat en la *Memòria* d'aquesta entitat del 1927. Pel que fa a les federacions catòliques m'he basat en els llistats que he ofert al capítol 2 i en algunes informacions puntuals sobre sindicats del bisbat de Vic. En no comptar amb llistats exhaustius de sindicats d'aquest bisbat és possible que me n'hagi deixat algun i que la xifra de 27

apareixen al cens sols estan inclosos al darrer quadre i mapa 38⁴⁷.

Però malgrat el teòric major pes de les federacions *d'ordre*, les federacions d'esquerres havien de donar un important impuls a la fundació de sindicats agrícoles de la llei de 1906 de tendència obrerista o esquerrana al llarg dels anys vint. Cal tenir en compte que aquestes federacions oferiren també, almenys en els aspectes administratius i burocràtics, l'assessorament, sempre necessari en aquest tipus d'entitat a través dels seus advocats. L'administració de les activitats econòmiques d'aquestes entitats exigien una mínima preparació en matèria mercantil que a voltes era difícil de trobar entre els components dels sindicats de component social més obrera. D'aquesta manera, hom s'adona que la majoria dels sindicats agrícoles de tendència obrerista o esquerrana fundats a partir de la dècada dels vint comptaren amb el suport d'alguna federació sindical: la Federació de Societats Obrers Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès, entre 1919 i 1922⁴⁸, la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, la Unió de Rabassaires o la Federació del Pla de Bages. En el cas de la Unió de Rabassaires fou Pere Estartús el principal assessor dels sindicats agrícoles adherits. Estartús fou potser el qui amb més valentia defensà l'acció cooperativa de la Unió tant des de *La Terra* com des de la tribuna dels mítings i conferències. Començà assessorant els sindicats agrícoles que el sindicat rabassaire

sindicats catòlics s'hagués d'augmentar en alguns enters. Dins el grup de sindicats de la Unió de Rabassaires he inclòs La Unió de Martorelles i el Sindicat Agrícola Unió de Rabassaires de Corbera encara que no puc assegurar amb tota certitud que estiguessin adherits a la Unió, tot i que fos molt probable. Per altra banda, cal tenir en compte que alguns sindicats agrícoles estaven adherits a més d'una federació. En sis casos pertanyien alhora a la FAC-B i a l'IACSI, en cinc casos a la FAC-B i a les federacions catòliques, en tres casos a aquestes federacions i a l'IACSI, en tres casos més existia una triple federació a les federacions catòliques, a l'IACSI i a la FAC-B, en un cas a la FAC-B i a la UR -concretament el Sindicat de Sant Vicenç de Castellet-, en un cas a l'IACSI i a la Federació Regional de Cooperatives i, finalment, en un cas a aquesta federació i a la Unió de Rabassaires -concretament el Sindicat de Badalona i Canyet-. Per altra banda s'ha de tenir present que 69 sindicats apareguts al cens -una alta proporció- no em consta que pertanyessin a cap federació.

⁴⁷ En total eren 27 els sindicats agrícoles d'esquerres apareguts al cens que pertanyien a alguna federació, tenint en compte que un sindicat de la Federació Regional de Cooperatives pertanyia també a la Unió de Rabassaires i que quatre sindicats de la federació del Bages -la qual he considerat també de tendència esquerrana- també hi pertanyien. A aquests 27 s'hi ha de sumar 11 sindicats d'esquerres -que estan inclosos al quadre 3- que apareixien al cens però que no em consta que pertanyessin a cap federació, per obtenir la xifra de 38 cooperatives d'esquerres.

⁴⁸ Entre 1920 i 1922 aquesta Federació del Penedès ajudà a l'impuls del Sindicat Agrícola i Cooperativa de la Granada, el Sindicat Agrícola Cooperatiu Rabassaire de Sant Joan de Mediona, el Sindicat Agrícola de Sant Martí Sarroca i el Sindicat Agrícola Cooperatiu La Unió de Santa Fe del Penedès el 1920; el Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors de Pacs el 1921; i el Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sant Cugat Sesgarrigues, el 1922. Aquest darrer ingressaria posteriorment a la Federació Provincial de cooperatives de Barcelona.

tenia adherits al Maresme i acabà sent l'advocat assessor oficial del conjunt de cooperatives de la Unió⁴⁹.

No fou casual que més d'una quarta part dels sindicats agrícoles nascuts entre 1922 i 1930 a la província de Barcelona fossin molt probablement impulsats per la Unió de Rabassaires. Concretament 15 dels 56 en total nascuts entre aquests anys⁵⁰: el d'Arenys de Munt, La Redempció d'Argentona, el Germanor i el Progrés de Canet, L'Harmonia de Castellar del Vallès, el Rabassaire de Castellbisbal, la Unió de Rabassaires de Corbera, la Unió de Rabassaires d'Esparraguera, el Germanor de Gelida, el Progrés de Malgrat -que es reconstituí el 1925-, La Unió de Martorelles, el de Mollet, el Justícia de Tiana, el Progrés d'Ullastrell i el de Treballadors Agrícoles de Vilanova i la Geltrú. Si a aquests 15 hi sumem totes les cooperatives d'esquerres que no s'adheriren a la Unió esmentades al quadre 3.5 i nascudes entre aquests nou anys, que són en total 18, ens dona un conjunt de 33, que ja superen la meitat dels 56 sindicats agrícoles que apareixien al cens. Són unes xifres que obliguen a matisar bastant o a canviar la visió que ens oferien les xifres de sindicats per federacions el 1930 o el percentatge que encara aquest any suposava el nombre de sindicats d'esquerra en relació al total dels sindicats legalitzats. I això als anys vint. Als anys trenta les proporcions acabarien sent completament favorables al cooperativisme d'esquerres. Sense oblidar que estem parlant bàsicament de sindicats agrícoles de la llei de 1906 quan el cooperativisme agrari d'esquerres tingué molts més i variats canals que el de dretes o *d'ordre* per expressar-se. Un d'ells fou -a part dels exemples que s'han comentat anteriorment- la secció cooperativa de les societats locals rabassaires de la qual en parlo al pròxim subapartat.

⁴⁹ Un informe que envià el Sindicat agrícola d'Arenys de Munt al govern central el 1924 portava la signatura de Pere Estartús com a "abogado asesor" (*La Terra*, 12-7-1924:2). També en el document que la Unió llançà a l'opinió pública el juliol de 1925 Estartús firmà com a "abogado asesor de los Sindicatos del Litoral" (GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu...*: 19). El 1931, com a advocat assessor del sindicat agrícola El Progrés d'Ullastrell, guanyà un plet favorable a l'entitat (*La Terra*, 25-4-1931:4). Abans d'entrar a la Unió, Estartús ja havia col·laborat amb sindicats agrícoles de l'Alt Empordà. El setembre de 1923 ell mateix encara diu que és un dels "directors de l'organització agrària de Llansà" (*La Terra*, 22-9-1923:2).

⁵⁰ Segons el cens de sindicats agrícoles publicat al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 30-6-1933. No tinc la plena seguretat que haguessin pertangut a la Unió durant la dècada dels vint el Progrés de Canet -que sí que s'hi afilià als anys trenta-, el de Martorelles, el de Corbera i el de Mollet, que també s'hi afilià amb tota seguretat durant la II República. En canvi, no he inclòs al llistat d'altres sindicats que, pel nom i la població, tenen possibilitats d'haver pertangut a la Unió durant la dècada dels vint: el Sindicat Comarcal del Bages, de Manresa, fundat el 1930; el Sindicat Agrícola Celler Cooperatiu de Rubí (1930), La Unió de Sallent (1926), La Unió de Sant Cugat del Vallès (1930), el Sindicat Agrícola de Sant Feliu de Llobregat (1928) i l'Associació Agrícola del Noia, de Sant Sadurní de Noia (1930).

3.3.1. La progressiva connexió de la Unió amb el cooperativisme.

L'assumpció per part de la Unió de Rabassaires de l'ideal cooperativista i la connexió directa d'aquest sindicat amb tota l'extensa i rica xarxa d'associacions cooperatives locals de tendència republicana i obrerista que s'aniria assolint lentament i progressiva al llarg dels anys vint fins a arribar al període de plenitud als anys trenta va haver de superar una sèrie d'obstacles i reticències que procedien des de l'interior del mateix sindicat.

Com a factors que col·laboraren a entrebancar l'acció cooperatista de la Unió cal esmentar en primer lloc l'important pes que tingué dins de l'organització des del seu mateix naixement una ala sindical radical que connectava força bé amb la visió crítica que els sectors més intransigents de l'anarquisme i l'anarco-sindicalisme tenien sobre el cooperativisme. El rebuig a les cooperatives que el Ple Regional Camperol cenetista que se celebrà a Barcelona l'abril de 1923 acordà en un dels dictàmens demostra quina posició dominava en aquest assumpte entre el sindicalisme agrari més radical del moment. I no hi ha dubte que la Unió havia atret el 1922 part d'aquest sindicalisme, hereu directe del que s'havia desplegat durant el trienni bolxevic. Molt relacionat amb aquest teòric rebuig hi havia el fet que almenys des de principi de segle sectors catòlics, conservadors i reformistes apostessin fermament per la via cooperativa a través d'associacionisme de caràcter social mixt -agrupant pagesos i propietaris-com a mesura alhora social i econòmica per afavorir el pagès i l'ordre social establert. El paper de director de gran part del cooperativisme agrari que assumí la Mancomunitat fins al 1923 col·laborà a refermar la posició anticooperativista d'aquests sectors sindicals rabassaires més radicalitzats.

Molt relacionat amb les reticències que existiren en principi dins la Unió per assumir el cooperativisme era l'actitud de menyspreu per part del sindicalisme rabassaire cap a les dues altres apostes o propostes del sindicalisme *d'ordre* per millorar la situació econòmica del pagès: la de l'aprofundiment en la modernització del sector agrícola a través bàsicament de la difusió de l'ensenyament de les noves tècniques i tecnologies per tal d'aconseguir una agricultura el més productivista possible i l'aplicació de mesures per valoritzar més i millor els productes, en especial el vi. Quan va néixer la Unió, institucions tan adversàries sindicalment parlant com l'IACSI -fundat el 1851- feia més de setanta anys que es dedicava a aquestes dues darreres propostes i en feia més de seixanta que havia organitzat les primeres càtedres d'agronomia, química aplicada i zootècnia -el 1860-. Per aquest cantó la Unió poc podia rivalitzar amb aquestes institucions dirigides per propietaris a les quals el 1919 s'hi havia afegit el molt ben organitzat i preparat tècnicament Servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat, al qual la Unió també l'arribà a considerar com a adversari. La postura que prengué aquest

Servei en el problema rabassaire el 1923 no féu més que confirmar a la Unió de Rabassaires l'encert en aquesta consideració o percepció⁵¹.

Sens dubte l'actitud poc receptiva que prengué en un primer moment la Unió de Rabassaires cap al cooperativisme agrari i cap a tot allò relacionat amb la ciència agronòmica i, més important encara, amb la difusió d'aquesta a través de l'ensenyament estigué influïda per una banda per la mateixa reacció de la Unió cap a aquests organismes que havien sabut acaparar aquestes qüestions i per l'altra per una consciència d'impotència de fer la competència a aquests organismes en aquestes mateixes qüestions tan cabdals en l'agricultura del primer terç del segle XX. D'aquí que el plantejament que es féu des de la Unió fou que cap política agrària havia de ser vàlida si no se solucionava l'arrel de tots els problemes: la injusta repartició de la terra i el treball d'aquesta sota contractes injustos. El màxim rendiment i de productivitat de la terra s'assoliria quan el pagès considerés la terra que treballava com a seva, més que no pas amb l'aplicació i difusió d'avenços agronòmics o de pràctiques cooperatives. Era el "no queremos discursos sino leyes" que Companys pronuncià davant els rabassaires de Martorell en un dels molts mítings en què participà, després de dir que "cuando pedíamos a los escritores y a los estadistas que defendieran a la Agricultura nos hablaban de reintegración al campo, del Banco Agrícola, de la enseñanza agraria, para distraernos del problema de Derecho y de justicia social que nosotros planteábamos". "El problema agrario es múltiple y delicado, pues es de economía, de tributación, de organización y de cultura; pero es, ante todo, un problema de justicia. Muy bien que se hable de cajas Rurales, de enseñanza agraria, de industrializar la agricultura, etc, etc; pero ante todo, véase el modo de redimir a los payeses de la esclavitud y de que puedan tener otra esperanza que la de conservar su tradicional pobreza"⁵². No era el primer cop ni el darrer que Companys ho expressava tan clarament. En altres ocasions diria: "el major rendiment deu cercar-se en la satisfacció de l'obrer del camp, i aquesta no pot ésser mentre la idea mare de la 'la terra per a qui la treballa' no sigui base d'una política"⁵³; el problema de la terra no es resoldrà "amb mides que res solucionen, com ensenyances agrícoles, etc., sinó anant a cercar l'arrel del mal en la mateixa organització actual de l'estat contractual de la terra"⁵⁴; "la manera d'enriquir a l'Estat és intensificant la producció agrària, donant a la terra un major rendiment. Com s'ha de fer? El mitjà -

⁵¹ Vegeu el subapartat 2.2.1. "La intervenció de l'Acció Social Agrària de Iá Mancomunitat en el problema rabassaire".

⁵² *El Fructidor*, 24-3-1928; *El Diluvio*, 20-3-28:19.

⁵³ *La Terra*, 2-2-1924:3.

⁵⁴ *La Terra*, 26-1-1924:2.

diuen uns- és ensenyar al pagès les noves pràctiques de conreu. Altres parlen del crèdit agrari. Això està bé com a lenitiu. El pagès és cert que no posseeix els coneixements avançats que deuria posseir i que té de parar les mans de l'usurer quan necessita crèdit, però això no són més que accidents; això no és la causa del mal. La solució és donar el producte de la terra tan sols a aquell qui la treballa"⁵⁵; "los Bancos Agrarios, las cooperativas, enseñanzas agrícolas, etc. son coadyuvantes, pero no resuelven el problema, que es más hondo, que es de renovación social y de nuevo derecho. Lo que ocurre es que los propagandistas de las clases privilegiadas recurren a aquellos tópicos para entretener la miseria y desazón de los rabassaires"⁵⁶.

En el mateix plantejament inicial del portaveu de la Unió, *La Terra*, es renunciava ser una revista que inclogués temàtiques de difusió agronòmica. En l'article de salutació del primer número s'afirmava: "l'interès primordial de *La Terra* serà l'estudi de la qüestió social agrària i la defensa de les reivindicacions del cultivador (...). Per a fer una revista d'ensenyança agrària, de difusió de moderns sistemes de cultiu, no ens haguérem cregut en l'obligació d'aparèixer, ja n'hi han"⁵⁷.

La composició social de les societats rabassaires a partir d'aquest trienni bolxevic també ajudà a adoptar una posició reticent per assumir les propostes que feia anys el sindicalisme *d'ordre* treballava per fer-se exclusivament seves: la del cooperativisme, la de la renovació tecnògica i la de la lluita per la revalorització dels productes. La Unió integrà societats d'una base social que es pot qualificar de netament obrera o d'obrera-pagesa, cosa que dificultà bastant, per simples raons econòmiques, la posada en pràctica de projectes cooperatius. Tal com s'ha explicat al primer capítol, només una quarta part dels associats a la Unió posseïen una petita propietat de terra i gairebé cap d'aquests podia viure solament del treball d'aquesta propietat, sinó que estaven obligats a cultivar altres terres sota contracte⁵⁸. Les dades sòcio-econòmiques d'aquests associats que es desprèn de les quantitats que pagaven de l'impost de cèdules personals corrobora la condició social baixa dels socis rabassaires⁵⁹. Els associats de la Unió que no pagaven

⁵⁵ *La Terra*, 29-3-24:3.

⁵⁶ *El Diluvio*, 22-5-1922:18.

⁵⁷ *La Terra*, 15-10-1922:1.

⁵⁸ Dels quaranta-set socis de la Unió que he descobert que tenien una propietat rural, només un la tenia més gran de 5 hectàrees.

⁵⁹ Vegeu l'apèndix 1. Les cèdules personals eren obligatòries per a tots els individus majors de catorze anys d'edat. Eren alhora un document d'identitat i un impost directe. Segons l'*Enciclopedia Jurídica Española* (Vol. XVIII, 1910:620) eren "un impuesto que grava á la vez á la persona y á la riqueza presunta, en condición del sueldo que se percibe, alquiler de casa que se paga y contribuciones directas

res d'aquest impost -els de més baixa categoria socio-econòmica- i els que se'ls concedia la cèdula de més baixa categoria -la reservada per a obrers, jornalers i servents- eren al voltant del 60%. I només un 1% -els que pagaren més de 50 pessetes d'aquell impost- es podia considerar de posició econòmica acomodada⁶⁰.

Sembla clar, doncs, que les societats rabassaires que s'adheriren a la Unió eren societats de classe que no acceptaren tuteles econòmiques ni de cap classe -excepte les polítiques- de persones desvinculades de la terra ni de rics propietaris rurals. Aquestes societats no eren com la que podia haver estat la Federació de Rabassers de Catalunya dels anys deu que acceptà dins les seves juntes rics propietaris d'ideologia republicana, com Jaume Bonells Tolosa o Francesc Valls Vidal, ambdós de Martorell, els quals podien haver jugat el mateix paper que exercí el burgès republicà Joan Esplugas Moncusí en la Societat de pagesos de Barberà de la Conca a finals del segle XIX⁶¹. Les societats rabassaires de la Unió s'havien fet independents de tota persona que no tingués un estatus social i econòmic com el seu. Era una independència desitjada i avalada ideològicament pels postulats obreristes del sindicalisme de classe⁶². D'aquí que a l'hora de defensar les cooperatives agràries i, en concret, els sindicats agrícoles, es fes dient que havien de ser de classe i no socialment mixtos com la majoria. Però era una

que se satisfacen al Estado por otros conceptos". S'establien onze classes de cèdules en funció d'aquestes condicions econòmiques acabades de citar, és a dir, en funció del nivell econòmic de l'individu. La gran majoria d'espanyols els tocava les tres darres classes: l'onzena, reservada teòricament per a obrers, jornalers i servents; la desena, que es concedia als que, sense ser cap d'aquests tres grups, gaudissin de menys de 750 pessetes anuals; i la novena reservada als que tinguessin uns ingressos anuals d'entre 750 a 1250 pessetes segons dades del 1921 (*Anuario General de España* (Bailly-Bailliere-Riera, 1921, vol.III:5639). Per tant, segons aquestes informacions i definicions, a través d'aquest impost s'hauria de poder deduir a grans trets el nivell econòmic de l'individu.

⁶⁰ Per a més referències sobre la situació socio-econòmica dels associats rabassaires vegeu les consideracions que es fan sobre la dels dirigents de la Unió a la introducció de l'apèndix 9 titulat "Els homes de la Unió de Rabassaires. Algunes dades biogràfiques".

⁶¹ Per al cas de la FRC vegeu POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire a Martorell...", i per al cas de la Societat de Barberà vegeu MAYAYO, Andreu: "La via revolucionària del cooperativisme: La Societat de Barberà" a FUGUET, J. i MAYAYO, A. : *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*, Barcelona, 1994. Segons es pot comprovar de les dades socio-econòmiques de la Federació de Rabassers de Catalunya -associada a la Unió a partir de 1922-, la qual va existir al llarg de la dècada dels deu i dels vint, el nivell socio-econòmic dels associats rabassaires sofrí una important i progressiva evolució a la baixa. Almenys aquesta és l'evolució que indiquen les quantitats mitjanes que pagaren els membres de junta d'aquesta federació en l'impost de cèdules personals des de 1915 a 1928: 1915: 66 pessetes, 1917:43, 1919:34, 1921:22, 1923:22, 1925:17, 1928:10.

⁶² El republicà Joan Casanovas ho expressà clarament en un míting rabassaire el 1924: "La Unió de Rabassaires té de ser el fonament de la nova política que arreu del món impera basada en la diferència de classes (...). Deu desterrar-se la costum de fer sindicats mixtos, puix així queden estroncades les bones finalitats de dita obra" (*La Terra*, 1-3-24:2). El novembre de 1923 la societat de rabassaires de Sant Vicenç de Castellet anuncià la voluntat de creació d'una caixa rural la qual no havia d'admetre cap associat propietari encara que ho desitgés (*La Terra*, 3-11-1923:2).

independència que tenia un preu: la impossibilitat o gran dificultat de portar a terme qualsevol iniciativa sindical o cooperativa que significués una mitjana inversió com per exemple la fundació d'una cooperativa o una caixa rural. A més, com que la majoria de les societats locals adherides a la Unió foren de nova creació -sense continuïtat amb velles o anteriors entitats-, s'havia de començar de zero qualsevol projecte cooperatiu que es pretengués afegir a la societat local⁶³. No era casual que la Unió de Rabassaires denunciés que gairebé tots els cellers cooperatius catalans fossin regentats pels propietaris rurals⁶⁴. Aquest sindicat rabassaire no comptaria amb l'adhesió de cap celler cooperatiu fins als anys trenta. Moltes cooperatives catalanes -i encara més les de producció, com podrien ser els cellers cooperatius- comptaven amb socis capaços d'avaluar els crèdits necessaris en la fase inicial de la cooperativa, a part d'individus experimentats en administració i gestió econòmica d'empreses, els quals solien tenir un nivell socio-econòmic més alt que la majoria de socis obrers de la cooperativa. La mateixa Secció cooperativa de la Unió de Rabassaires que es creà el 1924 insistí sempre que les comandes que les societats locals rabassaires fessin a la secció les tramitessin a nom d'aquell pagès que "comercialment sigui més conegut o solvent, a fi de que el crèdit sigui donat per les cases productores sense cap mena de prevenció"⁶⁵. És a dir, que fins i tot per poder pagar les compres amb els dies de retard que solien concedir els majoristes, es demanava una mínima garantia de solvència econòmica al darrer destinatari.

Caldria valorar també fins a quin punt la vinculació del republicanisme local i comarcal que donà suport a la Unió de Rabassaires al comerç viti-vinícola també frenà o desmotivà en un principi l'acció cooperatista d'aquest sindicat. Petits comerciants locals que podien estar al costat de la Unió atrets pel lideratge de Companys o Aragay els podia perjudicar qualsevol creació de cooperativa de pagesos. No és estrany trobar aquests negociants ocupant una cadira en la taula d'oradors en mítings rabassaires. El novembre de 1920, a Sant Cugat del Vallès, en el que potser fou el darrer míting rabassaire en què participà Layret ocupà la presidència de l'acte "el labrador y conocido

⁶³ Un dels greus problemes amb què es trobava tota secció rabassaire des del seu naixement era la qüestió del local social. Aquest problema havia de ser molt més greu si aquesta secció s'havia de transformar en cooperativa. Molt sovint la seu social de la societat local s'ubicà a casa d'un dels dirigents locals, com a Sant Llorenç d'Hortons o a Montornès (Expd. 11.715, AGCB; *La Terra*, 21-3-1925:3-4). A voltes s'utilitzava els locals del Centre republicà local, com a Rubí o a Arenys de Munt (*Acción*, 18-2-1927; *El Diluvio*, 31-5-1927:25), o en un cafè de la població, com a Sant Pau d'Ordal o Sabadell (Expd. 11.606, AGCB; CASTELLS, Andreu: *Sabadell. Informe de l'oposició* (vol IV)...:16.71). Només aconseguiren tenir local propi -no em consta que hi hagués cap excepció- algunes de les entitats que es convertiren en sindicats agrícoles, com la de Castellar (*El Federal*, 10-7-1926:2).

⁶⁴ *La Terra*, 13-10-1923:2 i 3-11-1923:2.

⁶⁵ *La Terra*, 9-5-1925:4.

negociante en vinos don Jaime Lluell Piqué de esta localidad"⁶⁶. I l'agost de 1922, a Palau-solità, en un acte propagandístic presidit per Companys, participà com a orador "el reputado comerciante de Palausolitar, señor Casajuana"⁶⁷. Aquest Casajuana fou un dels comissionats que la Unió envià a Madrid a negociar amb el govern a finals de febrer de 1923⁶⁸. En la discussió sobre un tractat de comerç entre Espanya i França a principis de 1924, la Unió, tot mantenint-se ferma en els principis lliurecanvistes, es trobà posicionada paradoxalment al costat dels gran comerç vinícola i de l'IACSI i enfrontada a la Unió de Vinyaters de Catalunya i a altres federacions agràries catòliques de regions vinyateres espanyoles, les quals demanaven una política proteccionista per protegir els vins espanyols dels vins francesos. Almenys fins al 1930 la Unió de Rabassaires defensà sempre el lliurecanvisme i es mostrà contrària a cap mena de limitació, malgrat la crisi de sobreproducció i a diferència també de la Unió de Vinyaters, a la plantació de nous ceps⁶⁹. Cal tenir en compte que en les nostres comarques rabassaires grans exportadors de vins tenien carnet o eren simpatitzants d'algun partit republicà. El republicanisme reformista que dirigia Josep Zulueta a l'Alt Penedès, per exemple, atragué bona part dels exportadors vinícoles de la comarca. Quan aquest diputat guanyà les eleccions generals de 1919 un grup de grans exportadors penedesencs publicaren un manifest on reconeixien "que'ns llençarem a la lluita [electoral a favor de Zulueta] amb tot el braó i amb tota l'ànima". Firmaren, d'entre altres, Cia. Exportadora Agrícola Espanyola, Joan Raventós, Joan Torres i Casals,

⁶⁶ *El Diluvio*, 18-11-1920:11.

⁶⁷ *El Diluvio*, 29-8-1922:17. El fenomen de la vinculació de societats obreres camperoles amb els petits comerciants locals també el detectà l'historiador britànic Asa Briggs en l'estudi dels moviments pagesos irlandès, escocès i gal·lès de començaments d'aquest segle: "all three movements relied extensively on small-town tradesmen and the like to staff their local branches - the Welsh least so, since their organisation was loosest and their farmers the most substantial. Such dependence is not remarkable: for the tradesmen were often of rural origin, they were more independent, and they had a direct material interest in the prosperity of their patrons (who were, especially in Ireland and Scotland, also their debtors)" (BRIGGS, Asa: "Peasant movements and agrarian problems in England and Wales from the end of the XVIIIth century up to our times" dins *Cahiers Internationaux d'Histoire Economique et Sociale*, Ginebra (Suïssa), 1970).

⁶⁸ *La Terra*, 15-3-1923:1.

⁶⁹ En l'informe que envià la Unió de Rabassaires a la Conferència Nacional Vitivinícola celebrada el 1930 s'afirmava que "toda limitación en la plantación de nuevos viñedos nos parecería contraproducente, y es nuestra opinión que debe dejarse al libre juego de las actividades productivas(...). La limitación del comercio [exterior] constituiría de hecho un monopolio cuyas primeras víctimas serían los productores" (*La Terra*, 12-7-1930:3-4). Per a la Unió de Rabassaires l'excés de producció no hauria de ser un problema per al vinyater si, amb una deguda reforma agrària, la terra esdevingués propietat del pagès, ja que la davallada del preu del producte ja no l'afectaria perquè els guanys serien íntegres per a ell i, a sobre, el poble hi sortiria guanyant en trobar el producte més barat al mercat (*La Terra*, 9-5-1925:2). En canvi, la Unió de Vinyaters demanà en una de les conclusions de la seva assemblea celebrada el juny del mateix any 1930 "que se haga efectiva la ley que prohíbe la plantación de nuevas viñas en terrenos en donde éstas no existan" (*RIACSI*, juny 1930:131).

Quinquer, Mayner i Pla i Sugrañés⁷⁰. Novament, l'abril de 1923, els presidents dels sindicats exportadors de vins de Catalunya volgueren mostrar-li el seu suport durant la campanya d'eleccions generals obsequiant-lo amb un banquet⁷¹. I, en perdre aquelles eleccions, després de vint anys d'ostentar el càrrec de diputat del districte, el comte de Lavern i 480 exportadors espanyols signaren una sol·licitud al govern demanant que Zulueta fos nomenat senador vitalici⁷². Els regidors zuletistes a l'Ajuntament de Vilafranca el 1925 eren: Pelegrín Soler, el qual era gerent d'una de les principals cases d'exportació de vins al Penedès, la Ventosa i Roig⁷³; Josep Freixedas, exportador de vins; i Josep Ferrer Güell, tractant en ferros i fustes⁷⁴.

El republicanisme radical de les comarques rabassaires tampoc es quedava curt en la vinculació amb el comerç del vi. El radical Lluís Mestre de Vilafranca fou durant tota la dècada dels vint vice-president de l'important Sindicat d'Exportadors de Vins de Vilafranca⁷⁵. També era un gran exportador de vins el lerrouxista Eduard Batalla, el qual creà el 1920 l'*Exportadora Agrícola Española*⁷⁶.

Els centres republicans locals eren claus per establir vinculacions o relació entre grans comerciants i els rabassaires sindicalistes. A Martorell la majoria d'associats de la Unió de la població -entre ells el president i el secretari del sindicat, Francesc Riera i Enric Esplugas respectivament- eren alhora socis de la societat republicana El Progrés de Martorell, la qual estigué dirigida fins al 1930 pel republicà radical i un dels més rics comerciants de la població Pere Puig, que fou alcalde de Martorell del 1904 al 1909 i del 1914 al 1920. A part de Puig, al Progrés hi exercien també molta influència els també rics comerciants de la població Joan Castells, Salvador Malet, Francesc Sabater

⁷⁰ *Lluitem* (Vilafranca del Penedès), 14-6-1919:1. Zulueta presidí el 1921 dins el Congrés de diputats el grup vití-vinícola parlamentari.

⁷¹ *El Diluvio*, 10-3-1923:19.

⁷² *El Panadés Republicano*, 5-7-1923; i *El Diluvio*, 4-7-1923:9.

⁷³ No crec, encara que no ho puc assegurar, que aquesta casa tingués res a veure amb el també republicà, dirigent cooperativista, i en aquell moment president de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, Joan Ventosa i Roig. En la Guia Comercial de Vilafranca del Penedès de 1928 apareixia també el nom de J. Ventosa i Roig com a empresa privada d'exportació de vins (*Viticultura y Enologia*, novembre de 1928).

⁷⁴ *El Fructidor*, 14-3-1925:2.

⁷⁵ *El Fructidor*, 12-4-1924.

⁷⁶ BATALLA, Eduardo: *Mis memorias y mi lucha*, Barcelona, 1936:135.